

Vrtlozi korupcije u sektoru bezbednosti

Miroslav Hadžić

Vrlo je verovatno to da ponekom svedoku ili učesniku javnog i političkog života u Srbiji korupcija danas izgleda kao pošast od koje nema spasa. Ovo tim pre, jer je korupcija samo drugo ime (šifrovani naziv) za posvemašnju pljačku. Ovdašnji žitelji uz to dnevno primaju ošamućujuću dozu neproverenih vesti o tome ko je to sve, kada je, kako je i za koliko je opljačkao državu i zajednicu, koje oni izdržavaju. Prosečni je građanin Srbije ujedno stalno izložen opasnosti od toga da će – pri pokušaju da ostvari neka od zakonom mu osiguranih prava ili da zadovolji neke od svojih interesa i potreba – biti i lično opljačkan. Ukoliko je tom prilikom pritisnut nuždom, on će biti u iskušenju da tuđu ruku sam gurne u svoj džep. Ako pak ima golemi zort od posednika, pa makar i najmanjeg delića, moći i vlasti, smeši mu se uloga nemog svedoka korupcije, čime postaje pasivni saučesnik u pljački svojih sugrađana i zajedničke im države.

Da bude gore, brojni političari, novinari, sveznajući analitičari i ostali javni radnici građanina ovdašnjeg neprestano straše time da mu je zbog korupcije ugrožen lični i porodični opstanak. Ako bude sudio samo po govoru njihovom, on će saznati da se u još većoj opasnosti nalazi država Srbija. To zato što ona navodno samo zbog korupcije ne može puku svom valjano i na vreme da isporuči osnovna javna dobra i usluge: počevši od ekonomskih i finansijskih, preko obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih, pa do onih bezbednosnih. Ukoliko ipak podlegne strahu, žitelju će današnje Srbije izmaći to da je vlast ovim jezičkim manevrima korupciju od posledice pretočila u jedan od ključnih uzroka masovne bede i beznađa. O tome svedoči i činjenica da je korupcija u [Strategiji nacionalne bezbednosti](#) (2009) svrstana među opasne pretnje po bezbednost Srbije i njenih žitelja. Narečenom podaniku nadu u spas od pošasti ove, istini za volju, obilno nude novi nosioci vlasti, kao što su to, uostalom, činili i njihovi prethodnici. Oni svakoga dana hrpimice najavljuju, obećavaju i prete da će se svim snagama i po svaku, a nepoznatu, cenu boriti protiv korupcije i izboriti sa njom. Dakako, sve to o trošku što sadašnjih što budućih građana zemlje Srbije.

Iole pažljivijem posmatraču neće, međutim, promaći to da pređašnji i sadašnji vlastodršci propuštaju da biračima svojim kažu, uz sve ostalo, koliko su oni i partije iz kojih su pristigli odgovorni za bujanje i ukorenjivanje korupcije u Srbiji. Ne čudi stoga to što oni korupciju uglavnom predstavljaju kao samoniklu, zasebnu iliti izolovanu i ničim izazvanu bolest ovdašnjeg društva. Otud se i

njihova navodna terapija u konačnici svodi na povremena hapšenja raznih pojedinaca i grupa, koja inače veoma retko bivaju okrunjena pravosnažnim sudskim presudama. Sveža iskustva, štaviše, pokazuju da svaka postava na vlasti hoće svoj učinak u sprečavanju korupcije da dokaže priređivanjem direktnih ili odloženih TV prenosa javnih hapšenja. Nasuprot tome, ovdašnji posednici vlasti gromko čute o pravim razmerama korupcije u državnim organima, a posebno u onima koji su po zakonu nadležni i ovlašćeni da sprečavaju, otkrivaju, gone i kažnjavaju proizvođače i učinioce korupcije. Vrli vladari s posebnom pažnjom i ljubavlju čute o tome da li su kojim slučajem vojska, policija i službe bezbednosti te njihovi zaposlenici zahvaćeni korupcijom. Umesto da o tome konačno i javno (pro)zbore, oni nastavljaju da šire i obnavljaju mitove po kojima su glavni simboli i takoreći jedini nosioci korupcijskog zla u Srbiji ulični i saobraćajni policajci, vojni pozadinci, carinici, učitelji, profesori, lekari, šalterski službenici i tako redom.

Pošto imaju veoma malo [poverenja](#) u državne organe i njihove čelnike, građani Srbije upućeni su na to da se sami nose sa korupcijom ili da se u njoj snalaze. Mogućnost da iz nužde ili iz lične koristi saučestvuju u tom činu niko im, dabome, ne može ukinuti. Kao što se oni postojećoj korupciji, ako žele i hoće, moraju izgleda odupirati o svom ruhu i kruhu. Tom im zgodom šanse za uspeh koliko-toliko rastu ukoliko se međusobno udruže ili ukoliko se pak pridruže nekoj od već postojećih [organizacija civilnog društva](#). Pre nego što odluče da li to uopšte hoće da čine, a potom ako izaberu s kim će i kako će u to preduzeće ući, neće im smetati da nešto više saznaju ne samo o korupciji u Srbiji već i o tome da li su možda njom zahvaćeni ovdašnji aparati prunude: vojska, policija i službe bezbednosti. Tekst koji sledi, mada je pisan u formi eseja, mogao bi možda da posluži za tu svrhu, te je spram nje i organizovan.

U prvom je odeljku tragano za razlozima zbog kojih u javnom saobraćaju najčešće biva korišćena reč „borba“ protiv korupcije, a ne one reči koje upućuju na njeno predupređivanje, sprečavanje, ograničavanje, odstranjivanje ili iskorenjivanje. Tom su zgodom kratko razmotrene prednosti i manjkavosti jezički veoma borbenog [odnosa](#) ovdašnje vlasti prema korupciji.

Potom je u drugom odeljku kratko ukazano na neke od često skrivenih i zabašurenih političkih sadržaja i značenja korupcije. Zatim su izdvojeni važni izvori, uzroci i nosioci korupcije, koji pristižu iz političkog polja Srbije. Na osnovu toga je sačinjena okvirna lista posledica i šteta, koje korupcija nanosi normalizaciji Srbije.

Raspravom u centralnom (trećem) odeljku htelo se nešto više i pobliže saznati o tome da li su i koliko su državni aparati prinude podložni, odnosno otporni na korupciju. Zato je prvo skrenuta pažnja na ključne razloge zbog kojih je teško otkriti korupciju u vojsci, policiji i službama bezbednosti. Potom su naznačeni glavni tokovi formalne i neformalne raspodele moći u bezbednosnom sektoru. To stoga što se pošlo od stava po kome, ne samo u Srbiji, postoji čvrsta veza između moguće korumpiranosti delova ovih aparata i međusobnog – interesnog i vlastovoljnog – sprezanja političkih i bezbednosnih elita. To je pak nalagalo da u sledećem koraku budu razmotrene neka od svojstava ponude i tražnje na tržištu korupcije u državnom delu sektora bezbednosti. U zahvatu su se otud nužno našli glavni izvori iz kojih može da iznikne visoka korupcija u ovom sektoru, kao i njeni potencijalni nosioci, koji se po pravilu regrutuju iz reda centralnih posrednika političke i bezbednosne moći.

U završnom je delu ovog eseja, a na osnovu prethodnih uvida, kratko i svodno razmotrena veza između eventualne korumpiranosti delova državnih aparata sile i stepena bezbednosti mesne političke zajednice i njenih građana.

Korupcija je, inače, već duže vreme predmet [brojnih istraživanja](#) u Srbiji, čiji nalazi bivaju redovno predočavani domaćoj javnosti. Primetno je, međutim, da za sad ne postoje [zasebna, a pogotovo ne empirijska istraživanja](#) o zahvaćenosti vojske, policije i službi bezbednosti korupcijom. Ovdašnja javnost zbog toga još uvek nema pouzdana saznanja o tome da li su oni koji bi po [Ustavu i zakonu](#) trebalo da ih, uz ostalo, štite i od korupcije možda i sami korumpirani. To je glavni razlog što uvidi koji slede ne mogu biti poduprti neporecivim činjenicama. Reč je stoga samo o predlošku za dalje izučavanje i razumevanje eventualne korupcije u vojsci, policiji i službama bezbednosti države Srbije.

Borba neprestana

Građani Srbije se, nezavisno od volje svoje, stalno nalaze u vrtlogu neke od brojnih bitaka u kojima se oni i/ili politički im zastupnici bore za nešto (nekoga) ili protiv nečega (nekoga). Bez obzira na promenljive ciljeve, protivnike, te oruđa i oružja, čini se kao da je Srbija stalno u sukobu bilo sa nekim drugima bilo sa samom sobom. Produženo stanje nedovršenih (zamrznutih) spoljašnjih i unutrašnjih sukoba od podanika ovdašnjih pak zahteva visoku borbenu gotovost. Ako oni kojim slučajem izostaju iz borbe neprestane, od njih se traži da barem zdušno navijaju za svoje partijske i državne čelnike. Ujedno im se savetuje da hrabre jurišnike i vođe svoje poštede neugodnih pitanja o svrhama, ceni i

rezultatima njihovog olakog žrtvovanja drugih za opstanak i boljitak ugrožene im domaje. Građanima se pokornim tom zgodom nadasve toplo preporučuje da ne zakeraju mnogo oko [svojih \(ljudskih\) prava](#). Umesto toga, oni bi trebalo da državi i njenim silnicima unapred i na slepo daju saglasnost za još žešću i češću upotrebu pendreka i kundaka, te za neomeđeno, a tajno sabiranje podataka o sebi i sugrađanima [svojim](#). Otud je nezvanični konkurs za državne doušnike stalno otvoren, dok soj uzbunjivača i zviždača ionako uvek može biti zatvoren.

Zahvaljujući svemu tome, građani Srbije još uvek su okruženi agresivnim jezikom rata i sukoba. Znatnom broju njih otud ne manjka motiva i rešenosti za učestvovanje u nekoj od tekućih borbi. Od posledica, pogotovo loših, bitaka koje se vode u njihovo ime oni ionako ne mogu da pobegnu. Jezičkom održavanju opsadnog stanja (duha) nemerljivi doprinos daju čelni odredi ovdašnje političke klase. U njihovom govoru i delanju sve, a napose politika, biva u konačnici svedeno na odsudnu borbu ili bitku. U skladu sa tim onda i vlast osvojena na izborima, ili pak naknadno kupljena na međupartijskoj berzi, postaje lični i partijski plen pobednika. Ovome to pak dozvoljava da tako stečenu vlast nemilice i proizvoljno upotrebljava, pre svega, za svoje lične i partijske svrhe. Otud se danas u Srbiji, po iskazima državnih čelnika, uz one međupartijske i patriotske borbe uporedo vode i žestoke borbe [protiv](#), inače nedokazanog, terorizma svih fela, organizovanog kriminala, narkomanije, trgovine ljudima i ljudskim organima, po nekog od ekstremizama, huliganstva, raznih sekta i tako redom. Ništa manje energije se u Srbiji troši i na razne bitke protiv mnoštva Drugih i drugačijih. Na prvoj se liniji fronta protiv korupcije nalaze, dakako, neustrašivi i neumorni državni i partijski borci, te njihovi medijski dojavljivači i dodavači.

Opređenje za „borbu“ izravno govori o tome kako vladaoci ovdašnji shvataju korupciju u Srbiji, te čime to oni hoće da je odstrane. U tom se viđenju korupcija slika kao nenadano izdikalci društveni korov koji samo treba hteti i smeti iščupati. U sledećem koraku ona biva svedena na manje ili veće materijalne i finansijske mučke i zloupotrebe. Tako se korupcija, ma koliko bila rasprostranjena, premeće u usputnu i prolaznu štetu, koja lako može biti otklonjena samo ako se vlasti dočepa neki Don Kihot mesijanskih ambicija. U tom je pristupu, dabome, uvek neko drugi kriv za nastanak i obnavljanje korupcije. Zato svaka nova ekipa na vlasti svu odgovornost za njeno bujanje pripisuje svojim prethodnicima. Čak i da je to tako, na šta upućuju ozbiljne sumnje u korumpiranost vlasti koju su predvodili Boris Tadić i Demokratska stranka, ovo neće mnogo doprineti razumevanju prave prirode i razmera korupcije u Srbiji. Tegobe i teskobe mesnih građana i javnosti biće, dabome, umanjene ako oni ipak ponekad saznaju nešto više o tome ko je to sve od uhvaćenih i koliko je iz korupcije šćario. Ako kojim čudom ove sumnje dobiju potvrdu na sudu, eto dobrog povoda za opštenarodno

veselje. Teško je otud ne biti zanesen zavodljivijim konceptom, po kome se korupciji u Srbiji može doakati jednokratnim borbenim aktima dragovoljnih i poštenih vrhovnika države.

Započinjanjem bitke ove, ma koliko ona u svakom trenutku bila dobrodošla, iz vidnog se polja javnosti, hotimično ili ne, sklanjaju ključni izvori i dugotrajni uzroci potonuća države Srbije i njene zajednice u korupciju. O delotvornosti kampanjske borbe protiv korupcije zato rečitije govori sve ono o čemu njeni nosioci čute, nego sve ono o čemu oni javno zbore. Zaglušujuća je otud njihova ćutnja o ratnim izvorštima i proizvođačima korupcije u Srbiji. Istom se zgodom horski čuti o učestvovanju negdašnjih vojnih, policijskih i tajnoslužbujućih vrhuški, te njihovih potčinjenih u ratnom razaranju socijalnog, ekonomskog i moralnog tkiva rodne zajednice. Bez valjanog je javnog priznanja otud ostao i njihov svesrdni doprinos radikalnoj kriminalizaciji Srbije i sveobuhvatnom korumpiranju matičnog društva. Teško je stoga od njihovih naslednika sada očekivati da taj udeo valjano izmere i kazneno odmere, jer su i oni potekli iz istog legla. Još je bučnija državna ćutnja o ulozi koju u svemu tome imaju politički i ratni naredbodavci ovih formacija. Ovo tim gromkija, jer su na vlast opet stigli njihovi ondašnji – mada po sopstvenom priznanju u međuvremenu demokratski preobraženi i pročišćeni – partijski i ministarski poklisari.

Povrh toga, u nametnutom je miru ratom započeti posao uspešno okončan pljačkaškom privatizacijom ono malo preostalih slamarica Srbije i žitelja njenih. Ovdašnja je politička klasa, udruženim naporima partija svih boja, konačnu pobedu nad podanicima svojim postigla obnavljanjem i snaženjem partijske države, te privatizovanjem njene vlasti i moći. Teško je zato izbeći utisku da kampanjska borba protiv korupcije služi dobrim delom kao paravan za nastavak tuče između partijskih vrhuški i njihovih vođa za vlast i moć. Kao što je tome, uostalom, služilo dvodecenijsko međupartijsko nadgornjavanje oko toga ko je veći patriota, te ko može veće štete i gubitke da nanese ne samo mrskom neprijatelju nego i voljenom narodu serbskom.

Vođenje „borbe protiv korupcije“ otud svojim stratezima i glavnokomandujućem najavljuje dodatne lične dobiti. Ma koliko bila bespoštedna, borba svaka, a pogotovo ona za opštu stvar i vredan cilj, uvek ima romantičarsku notu, jer ona najavljuje žrtve i gubitke ne samo na neprijateljskoj već i na pravedničkoj strani. Ona isto tako od učesnika zahteva ličnu hrabrost i spremnost na žrtvu, te onima koji politički prežive bitku najavljuje slavaluke i lovorove vence ispletene od glasačkih listića lakovernih i neobaveštenih. Otud i svaki učesnik borbe protiv korupcije, a pogotovo njen predvodnik sebi u ogledalu svom lako može da izgleda kao div junak. Oprostiti im zato treba ukoliko ne odole zanosnom zovu

ljubavi prema sebi i istorijskom delu svom. A pučina pusta ako ih se seti na sledećim izborima, seti. Mesto im u kućnom mauzoleju svojih podviga i žrtvi za domovinu ionako niko ne može da otme.

Ništa manje i izdašnije nisu političke dobiti koje Prvi borac može da stekne borbom neprestanom protiv korupcije. To mu odmah nudi opravdanje za prisvajanje takoreći neograničene vlasti nad državnim organima za prinudu i prisluhu. Istom prilikom on ujedno može doći u posed tajnih znanja o bezbrojnim žiteljima zemlje ove, te pasti u iskušenje da ih upotrebi u partijske ili u lične svrhe. Na stranu to što i on sam tom prilikom može, a da to i ne zna, postati klijent pravih a skrivenih posednika jezgra bezbednosne moći. Ovo tim lakše, jer u krajnjoj liniji od posednika tajno skupljenih znanja o krupnim korupcionašima i pljačkašima zavisi ko će se sve naći na listi osumnjičenih. Ne treba, stoga, sasvim isključiti i tu mogućnost da oni Čelnom borcu protiv korupcije dostavljaju nepotpune i selektivne liste osumnjičenih. Razumno je otud pretpostaviti da su neki od odsutnih sa liste u međuvremenu (ne)voljno postali saradnici ovdašnjih službi bezbednosti. Ništa čudno ako se zna da je ucenjivanje jedan od najefikasnijih načina za regrutovanje novih i poslušnih doušnika.

Međutim, iz rečene borbe neke taktičke dobiti sebi može da pribavi i Glavni borac. Naime, on takođe ima tu moć da samostalno i po svojoj meri imenuje neprijatelje i utvrđuje borbene ciljeve, te da spram toga bira saborce, oruđa i oružja za tu bitku. On isto tako može, spram svoje borbene zamisli i plana, pod uslovom da ih ima, da nišan svoj usmeri samo na neke od ovdašnjih proizvođača i izvršilaca korupcije. To mu pak dozvoljava da neke od njih, ako mu se to učini korisnim, izuzme iz dejstava svojih, pa čak i da sa nekima od njih sklopi, makar i privremeni, savez. Nadasve, Prvi je borac izgleda sebi pribavio (prisvojio) ovlasti koje mu dopuštaju da samostalno određuje u kome će to trenutku ova borba početi, odnosno kada će njegov borbeni pohod, nezavisno od stvarnih rezultata, biti pobedonosno okončan. Nije stoga zgoreg podsetiti na to da i u ovoj borbi „mrtvi se na kraj broje“.

Uprkos već rečenom, svaki je delatni akt bilo koje vlasti kojim se u Srbiji hoće ili uspe umanjiti šteta od korupcije više nego dobrodošao. Nesporno je otud i to da svaka borba protiv korupcije, ma koliko ona bila kampanjska i selektivna, može doprineti barem delimičnom ozdravljanju ovdašnje zajednice. Treba ipak stalno imati na umu to da je korupcija praktično neuništiva biljka, te da je svojstvena svakoj, pa i ovdašnjoj socijalnoj i političkoj zajednici. Tekuća borba otud može da nadiđe uske granice kampanje samo ukoliko državu Srbiju i njene žitelje što pre opremi postupcima i alatima za trajnu zaštitu od korupcije ili barem za njeno svođenje na podnošljivu meru. Za tu bi svrhu trebalo zato prvo utvrditi ključne

uzroke i vinovnike višedecenijskog propadanja Srbije, te potom izvesti saldo i cenu tog sunovrata. Zatim bi ovdašnji sistem javne uprave trebalo opremiti snažnim zaštitnim i antikoruptivnim mehanizmima, čija delotvornost neće zavisiti od (zlo)volje trenutnih političkih dužnosnika. A sve to pak zahteva temeljnu ekonomsku, socijalnu, pravnu i političku modernizaciju, te radikalnu demokratsku reformu države Srbije. Tek se pod tim pretpostavkama može očekivati da će na divljem tržištu korupcijskom opasti i tražnja i ponuda. Drugim rečima, tek kada država Srbija i njeni vlastodršci budu sposobni (i voljni) da podanicima (biračima) svojim isporuče dovoljnu količinu javnih dobara, te kada ta dobra učine dostupnim svima pod načelno jednakim uslovima, endemska će korupcija ostati bez svog najjačeg pogonskog goriva. Ovi pak ciljevi mogu biti dostignuti tek dugotrajnim, planskim i mukotrpnim, a ne stihijskim delovanjem vlasti i građana. Međutim, pošto je reč o poduhvatu koji je u današnjoj Srbiji nabijen visokim političkim (izbornim) rizicima, ne čudi to što se ova vlast, kao i sve prethodne uostalom, priklonila modelu jurišnog „O-ruk“ obračuna sa korupcijom.

Političko naličje korupcije

Početna se polazišta za pouzdanije otkrivanje prave prirode korupcije u Srbiji mogu izvući iz teorijskog koncepta slabe države.¹ Valja zato odmah napomenuti da ova oznaka upućuje na unutrašnja obeležja neke političke zajednice, koja je okrunjena državom, a ne na njenu veličinu i snagu. Iz toga, uprošćeno rečeno, sledi da čak i države koje raspolažu zamašnim prostranstvima i većim brojem stanovnika ili koje pak imaju zavidnu vojnu snagu mogu biti slabe. O tome, uostalom, neporecivo svedoče skorašnji slučajevi raspada velikih i prividno snažnih država. Podsetimo da je Sovjetski Savez to bio u svetskim, dok je SFRJ to bila u balkanskim razmerama. Nasuprot tome, ima brojnih primera koji pokazuju da i teritorijalno manje zemlje, u kojima živi relativno malobrojno stanovništvo – kao što su to u Evropi, na primer, skandinavske zemlje i Švajcarska – mogu biti jake države, odnosno ekonomski uspešne, politički stabilne i bezbedne zajednice.

Kao jedan od glavnih uzroka za slabljenje neke države istraživači navode nepostojanje ili pak nizak stepen socijalno-političke kohezije u datoj zemlji. Drugačije rečeno, slaba je ona država u kojoj između većine (dovoljnog broja) stanovnika ne postoji bazična i trajna saglasnost oko prirode političke zajednice i vrste poretka u kojima se živi. Takva država, kao i njena vlast uostalom, stoga

¹ Pogledati: Buzan, Barry. *People, States, & Fear*. Great Britain: TJ International Ltd, 1991; Holsti, Kalevi. *The State, the War, and the State of War*. UK: Cambridge University Press, 1996.

ima stalni manjak legitimiteta. Otud u njoj tendencijski opada broj onih koji tu državu voljno prihvataju, dok raste broj onih koji ne žele da se sa njom poistovete (identifikuju) i koji zbog toga odbijaju da joj služe. U skladu sa tim, u njoj ujedno raste broj pojedinca i/ili grupa koji ne samo da izazivaju već i aktivno osporavaju autoritet i moć zvaničnih (legalnih) nosilaca državnih nadležnosti i ovlašćenja. U takvoj situaciji slaboj državi odanost i poslušnost, pre ili kasnije, odriču svi oni koji su, nezavisno od svojih razloga, nezadovoljni njenim izgledom i/ili delanjem. Nezadovoljnike ovo onda podstiče na to da svoju odanost prenesu na neke druge, često neformalne ili čak nelegalne, posednike nekog dela socijalne, a potencijalno i političke moći. U takve, između ostalih, spadaju razne nedržavne ili paradržavne organizacije i ustanove, odnosno raznolike društvene grupe koje nastaju zbog htenja ili potrebe da budu zadovoljeni neki parcijalni – etnički, verski, politički, kriminalni, navijački i brojni drugi – ciljevi i interesi.

Zato svaka slaba država, kao što to pokazuje slučaj druge Jugoslavije, može lako da propadne ili da se raspadne, odnosno da nestane. Ovo tim lakše i eksplozivnije ukoliko ona nije opremljena delatnim ustavnim i sistemskim postupcima za mirno rešavanje i otklanjanje rečenih nesaglasnosti, odnosno za voljno postizanje i prihvatanje novog društvenog dogovora o prirodi zajednice u kojoj se hoće živeti. Ukoliko takva saglasnosti ipak izostane, datoj zajednici često direktno pretila opasnost od izbijanja unutrašnjih sukoba ili eventualnog unutrašnjeg rata. Ona se, stoga, od krvavog epiloga može jedino izbaviti ukoliko njeni podanici i njihovi politički zastupnici uspeju da se dogovore barem oko toga da mirnim sredstvima i na osnovu međusobnog kompromisa izmene političku prirodu i formu zatečene zajednice.² Da bi takav dogovor bio ostvarljiv, on bi trebalo da, pogotovo u etnički i politički složenim zajednicama, svakom njenom konstituensu osigura pravo da, po ranije utvrđenom ili naknadno dogovorenim postupku, slobodno napusti zatečenu, odnosno da osnuje svoju državu (zemlju).

Da bude teže, slaba je država u većini slučajeva ekonomski neuspešna, te zbog toga uglavnom i siromašna. Političko je ustrojstvo takve države po pravilu nedemokratsko. Otud se glavnina realne moći i vlasti u njoj – uprkos ustavnim i sistemskim regulama, te manje ili više poštenim izborima i cikličnim promenama garnitura na vlasti – stiče, raspodeljuje i koristi izvan i nezavisno od postojećih ustanova. Zahvaljujući tome, tamošnji su posednici vlasti i moći suštinski oslobođeni odgovornosti za svoje (loše) delovanje. Oni su, stoga, izvan dohvata svake delatne sistemske i sistematske, a pogotovo javne kontrole i nadzora. Po

² Najsvježiji primer koji to dokazuje jeste ugovor koji je potpisan između Vlade Velike Britanije i čelnika Škotske o održavanju referenduma na kome će se stanovnici Škotske izjasniti o tome da li hoće i dalje da ostanu u sastavu sadašnje složene države (o tome videti: *Danas*, 16. oktobar 2012: 13).

istoj mustri, u slaboj državi bivaju sticana, raspodeljivana i trošena ne samo materijalna bogatstva već i sva ostala javna dobra. Štaviše, porastom siromaštva društva i njegovih podanika tendencijski raste bogatstvo vladajuće klase i njenih satelita. Zato je takva država u principu nesposobna, dok je njena vladajuća klasa nevoljna da svojim podanicima uredno isporučuje osnovna javna dobra i usluge. Otud je, inače nedovoljna, količina ukupnih dobara i usluga kojima raspolaže slaba država nejednako dostupna svim njenim podanicima. Pošto je u takvim uslovima tražnja za ovim uslugama i dobrima uvek veća od državne ponude, podanici su primorani da svoje osnovne, a pogotovo preke potrebe, pokušaju da zadovolje na drugi način.

Zbog toga u slaboj državi kršenje zakona, te manje ili više skrivene otimačine i pljačke ubrzanim tempom postaju preovlađujući obrasci ponašanja. Otud je i korupcija u nekoj zajednici, uz organizovani kriminal i druge produkte nezakonitog delanja, samo nužna i krajnja posledica postojanja slabe i nefunkcionalne države. Štaviše, pri takvom sticaju okolnosti neželjena i/ili odbačena država prestaje biti socijalno i ekonomsko pribežište za svoje pojedinačne podanike, ali i za društvene grupe koje je tvore. Povrh toga, ona tom zgodom gubi ne samo oreol već i status ovlašćenog garanta njihovog opstanka, sigurnosti i bezbednosti. Ovakva država, umesto toga, postepeno prerasta u ključnog protivnika, odnosno u neprijatelja žitelja svojih. Nemoralnim tad prestaju biti varanje i pljačkanje matične države (zajednice). Poželjnim, štaviše, postaju svi akti kojima se njoj nanosi šteta, a sebi pribavlja kakva-takva korist.

Cena besplatnog ručka

Ako se sudi po gornjim pokazateljima, ne može se izbeći nalaz po kome je Srbija slaba država. Da bude teže, Srbiji i njenim žiteljima svakoga dana stižu na naplatu visoki ekonomski, socijalni i politički računi iz ratova na prostorima bivše Jugoslavije. Slaba je uteha to što ona, kako podučavaju ovdašnji krojači novog pamćenja i ciljnog zaborava, u tome navodno nije učestvovala. Čak i da je to bilo tako, a nije³, u konačnici je reč o združenoj prevari u izvedbi ondašnjih vrhovnika Srbije i nemalog broja njenih ratno nastrojenih žitelja. Tom je zgodom, naime, između ovih aktera obavljena trampa iz koje je trajne koristi, kako se tada verovalo, trebalo da imaju obe strane. Tadašnji se državni vrh, naime, svim silama trudio da održi privid o tome da Srbija nije učesnik, niti jedan od vinovnika

³ O tome rečito i dokumentovano svedoči optužnica koju je Borisav Jović ispisao protiv sebe, ali i svog šefa, te ostalih saučesnika u tom preduzeću; uporediti: Jović, Borisav. *Poslednji dani SFRJ*. Beograd: Kompanija Politika, 1995.

nastalog rata. Otud su, što uz javnu što uz skrivenu pomoć države, u rat iz Srbije odaslati svi oni koji su iz ličnih i drugih razloga za vojevanje bili spremni. Nadenuvši im odoru dobrovoljačku, srpski su se voždi bili ponadali da su tragove o svojoj umešanosti uspešno zameli. Usput rečeno, kada je počelo da manjka onih koji su jedva čekali da uskoče u rat, pribavljanje novih dobrovoljaca prešlo je u nadležnost vojne policije. Ondašnje su srpske ratovođe svoje delegirane ratnike zauzvrat unapred i prećutno abolirali od svake krivične, političke i moralne odgovornosti za brojna ubistva, pljačke i ostala nepočinstva. Za to su vreme prestoni voditelji rata, koji se njima nije dogodio, u sadejstvu sa svojim medijskim huškačima i lovcima na blago prionuli na temeljno pljačkanje Srbije i u njoj preostalih podanika. Uslov za to bio je da oni i njihovi, makar i po cenu uvođenja ogoljene diktature, ostanu na vlasti. Otud je u vremenima tim korupcija stigla na obode javne i političke pažnje, te prividno (p)ostala bezopasna društvena igra za naoko sitan čar.

Povrh toga, Srbija danas oberučke ubira grke plodove ranijih, a povelikih političkih ulaganja u korupciju. Otud su njeni sadašnji podanici, kao i njihovi roditelji, te bliski im preci uostalom, socijalizovani u koruptivnom okruženju. Istom zgodom oni su se dobrano srodili sa korupcijom.

Potporni su temelji za masovnu korupciju puka ovdašnjeg, ne samo u Srbiji, postavljeni masovnim deljenjem „besplatnog ručka“ u izvedbi negdašnjih komunističkih vlasti. Na stranu to što su prve brazde, iz kojih su nicalle glave šećera, gospođe ministarke i rodoljupci, u Srbiji uzorane znatno ranije. Naime, da bi pridobile vernike svoje za svetlu budućnost Partije i njene oligarhije, vlasti druge Jugoslavije unapred su im i budzašto delile svu moguću robu iz zamišljenih (izmišljenih) magacina komunizma. Za tu su svrhu, uz sve ostalo, obilato uzimani skupi strani zajmovi, dok su građani pokorni čašćavani jeftinim kreditima. Otud je u toj zemlji stalno više trošeno, nego što je proizvedeno. Na tim je zasadima stvaran i održavan privid o tome da ova država i njeni žitelji mogu lagodno i beskonačno dugo da žive bez prevelikog rada. Tu negde, uostalom, treba tražiti izvore navodne jugonostalgije čak i među Srbima, koja se očituje u čuvanju naknadno idealizovane i zlatotiskom urešene slike o srećnim i dobrim starim vremenima.

Ne čudi stoga to što su onda žitelji druge Jugoslavije složno odbili da plate visok račun za besplatan ručak, koji im je isporučila ekonomska kriza početkom 80-ih godina prošlog veka. Da bude gore, ubrzano je rastao broj onih koji se nisu mogli više domoći ni redovnog ručka. U tom su trenutku stvar u svoje ruke preuzeli nacionalni radenici i njihove političke vođe. Oni su, sve uz zdušnu podršku rivala iz protivničkog tabora, uspeli da soplemenike svoje prvo ubede u to da su ceh

napravila neka druga (inoverna) plemena s kojima žive pod istom šatrom. Međutim, kada su nacionalne vođe uspele da ih ubede i u to da oni taj ceh – kome su hitro pridodati navodni dugovi sa istorijskog raboša – mogu i treba silom da naplate od prvih komšija i sudržavljana svojih, ratno je rasturanje Jugoslavije postalo neizbežno. Otud je borbeni motiv zaraćenih naroda, uz ostalo, održavan obnavljanjem mita o još raskošnijem besplatnom ručku, koji ih čeka u njihovoj novoj i etnički čistoj domovini. Krvoločnom međusobnom borbom za svetu nacionalnu stvar ujedno su otvarani dodatni prostori i otkrivani novi načini za razušivanje, obogaćivanje i dalje bujanje korupcije. Ovo tim lakše, jer su ratom (ratovima) zagospodarili politički i ostali kriminalci. U momentu kada je ustoličeno pravilo po kome je bilo dozvoljeno čak i zločine činiti u ime odbrane ili pobeđe svog naciona, nestale su i poslednje moralne ustave pred korupcijom. I ne samo pred njom.

Kada je Srbija, doduše protiv volje svojih čelnika, ipak postala nezavisna država, nju je preplavio novi talas masovne korupcije, koja je izvirala iz starih, a nezatrpanih socijalnih i političkih kladenaca. Pošto je obećana, a etnički čista budućnost uporno izbegavala da stigne, centralno je korupcijsko polje u njoj zaposela kupovina socijalnog mira. Uporedo je počela da buja skrivena trgovina političkom voljom i izbornim listićima zatečenih i zatočenih građana. Novovremenski su vladavci Srbije otud nastavili da, po u komunizmu već oprobanoj receptu, potkupljuju svoje glasače, samo sada hlebom nasušnim. Repertoar koruptivnih metoda i sredstava, dakako, stalno je i kreativno širen. Za tu su svrhu pored, opet skupih, zajmova sada korišćene i strane donacije. Niko otud ne zna pouzdano za koje su svrhe korišćeni, odnosno u čijim su sve džepovima završili silni novci koji su se u Srbiju slili u vidu pomoći nakon 5. oktobra 2000. godine. Za razliku od toga, Miloševićev je režim, budući izolovan i ratom iscrpljen, morao neprestano da pljačka svoje podanike da bi imao čime da ih potkupljuje. On im je radi toga bio priredio, uz sve ostalo, hiperinflaciju krajem 1993. i početkom 1994. godine. Obnovljena je država u međuvremenu postala najveći poslodavac, te je dodatno uvećala zavisnost svojih zaposlenika i njihovih porodica od (zlo)volje mesnih vladalaca. Njeni su upravitelji ujedno prigotovili pljačkašku privatizaciju, iz koje je, uz klasu partijskih i okolopartijskih novobogataša, iznikla i ogromna armija nezaposlenih. Lišeni prilike za normalan rad i redovnu zaradu zaslugom države i njenih upravljača, oni sada od te iste, skoro pa bankrotirane, države očekuju da im osigura preživljavanje. Koruptivna je moć države, uz ostalo, dodatno porasla, na primer, prećutnim dozvoljavanjem divlje gradnje, te njenom naknadnom jeftinom legalizacijom. Ne treba zanemariti ni koristi koje država i njeni upravljači stižu iz skupog održavanja sistema navodno besplatnog školovanja, te opšteg, a za većinu nedostižnog socijalnog, zdravstvenog i penzijskog osiguranja i tako redom.

Korupcijski koloplet

Sve ovo je u konačnici snizilo prag osetljivosti žitelja Srbije na masovnu, a politikom zapretanu korupciju. Uz to, preovlađujuće populističke ideologije, a posebno one koje počivaju na obećanjima o srećnoj kolektivnoj budućnosti, ovde su korišćene za to da se od podanika sadašnjih pribavi voljni pristanak na brojna odricanja, a neretko i na žrtvovanja, po pravilu samo drugih i drugačijih, zarad svoje navodne veće i buduće koristi. Za tu im je svrhu dat opšti, dakako nemušti, oprost za to što učestvuju u svom korumpiranju. Jezičkim je poduhvatima zato prvo uklonjen negativni predznak ispred njihovog (ne)svesnog pristanka na socijalnu korupciju. Potom je masovna korupcija iliti korupcija masa preimenovana u lukavu i samoodbrambenu snalažljivost žitelja ovdašnjih. Dobijena je smeša u sledećem koraku nakalemljena na neke od neprekidno ponavljanih i uvreženih – dakako socijalno (intersubjektivno) konstruisanih – predstava Srba o sebi i o svom plemenu. A u toj je predstavi svaka država, pa i ona kojom upravljaju dični izdanci roda srpskog, ako ne već neprijatelj, ono svakako protivnik koga treba, kad god se to može, barem prevariti i zakinuti, ako se već njegovom železnom zagrljaju izbeći ne može. Utom je snalažljivost prerasla u vrlinu kojoj se dodatnom ideološkom i jezičkom obradom u „organskom Mi ključu“ može prikazati čak i obol svesnog otpora i/ili delatnog protesta protiv važećeg (svakog) poretka i vladajuće klase. Samo na korak od toga se, dakako, nalazi izokrenuto shvaćeni patriotizam, kojim se pak izravno materijalizuje stara boljševička parola, po kojoj ispada da što je Srbiji sada gore, to je za nju i njen konačni povratak svetom nacionalnom trojstvu „mača, krune i oltara“ bolje, a nadasve sve bolje za njene vladaoce. Skorašnja iskustva, štaviše, svedoče da okrunjena i miropomazana može biti i tvrda glava narcisoidnog partijskog vojnika, uprkos tome što joj manjka plave krvi.

Srbija i njeni podanici sve gore pobrojano ne bi postigli, i to pre roka, bez dragovoljnog, predanog i temeljitog pregnuća svojih političkih lučonoša i predvodnika. Utoliko glavne zasluge i odličja za uspešno ukorenjivanje, brižno negovanje i bujanje korupcije pripadaju ovdašnjoj političkoj klasi, te njihovim zelenašima iz senke. Teško je, međutim, razaznati i pouzdano izmeriti to koliko je ko od njih, te pod okriljem kog partijskog i/ili nacionalnog programa, kao i za vreme čije vladavine doprineo tom uspehu. Nema ipak mesta za sumnju u to da su oni, svako za sebe i svi zajedno uz poneku retku crnu ovцу, revnosno i požrtvovano sve vreme delali u korist korupcije.

Zahvaljujući tome, politika u Srbiji je, uz sve ostalo, postala koruptivna delatnost, u kojoj sustavno korumpiranje svojih podanika i potčinjenih biva nužnom pretpostavkom za što uspešniju i izdašniju međusobnu korupciju vladalaca ovdašnjih. Istini za volju, koruptivna je moć brojnih političkih grupa i pojedinaca ozbiljena i unovčena tek pošto su oni u taj posao uložili sav svoj talenat, te mnogo truda, znoja i znanja. Nije zgoreg, stoga, još malo razmotriti čemu sve treba zahvaliti za to što je korupcija postala glavna, ako ne već i jedina, igra u Srbiji.

Politički su podvižnici ovdašnji prvi veliki uspeh postigli time što su, uprkos svemu, produžili boravak Srbije u pretpolitičkom stanju. Ovo tim lakše, jer su ubrzo nakon 5. oktobra bez zazora i udruženo otklonili opasnost od njene političke i svake druge normalizacije oličene u Zoranu Đinđiću. Ne čudi, stoga, to što bivši mu saborci o svakoj godišnjici streljanja njegovog, javno liju i brišu suze gorke, a da se nisu tada, pa ni do sada dosetili toga da im lični moral – dabome, ako ga imaju – nalaže da podnesu ostavke i nepovratno iščeznu iz političkog života ovdašnjeg. Da ironija bude veća, Zorana Đinđića su čelnici Demokratske stranke potom posmrtno izmirili sa njegovim političkim neprijateljima, te time uvećali svoje, kako se to danas u novogovoru kaže, koalicione kapacitete. Otud su ovde Faradejeve jedinice za merenje električnog kapaciteta pretočene u odokativnu jedinicu partijske i lične spremnosti za međusobnu trgovinu i korupciju po modelu „ima l` mene tute“, odnosno „koliko sam ja u tome dobar“.

Bezobalnim je za tu svrhu učinjeno polje političke trgovine iliti trgovine u okviru političke klase. Nema otud u Srbiji takoreći nijedne vrste i oblasti ljudskih delatnosti – počevši od tzv. visoke politike, preko ekonomije, kulture i sporta, pa sve do obdaništa i zoo-vrtova – koja nije natrunjena ili prepokrivena politikom. Zahvaljujući tome, višestruko je obogaćen i uvećan asortiman roba i usluga koje se prodaju ili kupuju na međupartijskoj berzi. Valja pri tome znati da tom zgodom, nezavisno od toga da li se trguje ministarskim i ostalim foteljama ili nečim drugim, partije i njihovi čelnici, u stvari, stiču prava (dobijaju koncesiju) za neograničeno istiskivanje političkih i materijalnih dobiti iz netom kupljene (trampljene) robe.

Da bi to postalo moguće, združeni su partijski bojovnici za poslednjih dvanaest godina učinili sve što su mogli da sebe zaštite od odgovornosti za svoje (ne)činjenje. Potom i to da spreče da ih iko, a pogotovo delatno, kontroliše i nadzire. Otud je Ustavom Srbije naložena podela vlasti između njene tri osnovne grane ostala nedosegnuta. Iz političkog je pak sistema, uprkos njegovoj raskošnoj demokratskoj ornamentici, stvarna moć i vlast odmah preseljena u budoare i kuloare partijskih vođa i njihovih doglavnika. Čini se otud da je današnja politička klasa Srbije uspela u velikoj meri ozbilji ideale Slobodana

Miloševića, svog rodonačelnika i prethodnika, o imanju i praktikovanju apsolutne a neodgovorne vlasti i moći. U skladu sa tim, narasla je i koruptivna moć sadašnje političke klase i delatnika njenih. Ova moć potom biva, u skladu sa načelima i mehanizmima partijske države, raspodeljivana uzduž hijerarhijske i subordinacijske ose. Jedan deo te moći biva, dakako, dostavljen i neposrednim izvršiocima vrhovne partijske volje ne bi li i oni osetili neke od koruptivnih blagodeti odanosti svoje i službovanja svog.

Zbog svega toga, korupcija se u političkom polju Srbije nadasve uspostavlja i iskazuje kao oblik skrivena i nezakonite preraspodele i (zlo)upotrebe jezgra društvene moći i vlasti. Uz to, posredstvom korupcije, a u sadejstvu sa ostalim mehanizmima partijske države, načelno impersonalna vlast i moć bivaju privatizovane, te potom pretvorene u trgovinski artikal. Pod tim se okriljem ujedno odvija razmena ili trampa posedujućeg dela političke vlasti i moći za materijalna dobra. Otud korupcija, a pogotovo masovna, postaje u Srbiji ključni, a pervertirani način za pribavljanje nekih od javnih usluga i dobara. Ne manje važno jeste i to što korupcijom žitelji ovdašnji bivaju dodatno ponižavani i potčinjavani. Time im ujedno bivaju ukinuti izgledi da u skorije vreme dosegnu status građanina.

Podložnost državnih posednika sile korupciji

Svi oni građani Srbije koji ponekad nisu odoleli čarima sitne korupcije nemaju posebnih razloga da budu zabrinuti. Oni bi, štaviše, mogli barem donekle da budu zadovoljni sobom. Naime, činjenica da su lišeni vlasti, posla i novca, te da su dovoljno daleko od raznorodnih moćnika ih je, ako ništa drugo, sačuvala od iskušenja i prilike da učestvuju u većim nepočinstvima. Makar malu utehu im može pružiti to što ni njihovim vladaocima sve što je (ne)ljudsko nije strano. Ako ove poslednje, oni koji su ih nasledili na vlasti, kojim slučajem pojure i privedu sudu, mada ne nužno i pravdi, umanjice se opasnost od toga da potraga stigne do sitnih delatnika korupcije. Da žive kao sav normalan svet, građane će ovdašnje dodatno uveriti to što korupciji ne uspevaju da odole čak ni oni koji u njihovo ime i o njihovom trošku nedremano stoje na braniku, što nebeske što zemaljske, Srbije.

Zar nisu, uostalom, generali pređašnjih vojski (JNA, Vojska Jugoslavije) u žaru oružane borbe za sveskoliku propast srpstva našli vremena da sebi u Cvečari 1 i Cvečari 2 dodele izbe površine od 2 do 3 ara. Ovima su se ubrzo pridružili policijski generali da bi ubrali nagradu za čuvanje srpstva od nepoćudnih Srba, te za zaštitu režima i vođe pendrekom. Čini se da su u znatno težoj situaciji bili tajni

čuvari režima, odnosno čuvari svih režimskih tajni. Njima je zlovoljom sudbine (bilo) zapalo da se, povrh svega, bakću sa kriminalcima svih boja, dok se nisu dosetili da ih prime u svoje redove i natuku im crvene ili druge beretke. Ne čudi otud što je Služba, takoreći nevoljno, petljala i oko droge, te se u njenom posedu nakon 5. oktobra 2000. godine našlo oko 600 kilograma „belog zlata“. Nakon što je yu-rat spolja zabranjen, neznani broj pripadnika specijalnih jedinica te raznih paravojnih i partijskih formacija svoju elitnost – zločinačku izuzetnost i zakonsku izuzetost – više nije smeo da dokazuje klanjem i pljačkom po šumama i gorama negdašnje zemlje ponosne. Tad su se ovi posednici značke Službe pozabavili rodnom državom hoteći da je konačno stave pod svoju izravnu kontrolu i zanavek zadrže u podzemlju. Otud su se oni u hipu iz, sa vrha države javno podržanih, štrajkača marta 2003. godine premetnuli u ubice njenog premijera i (ne)skrivenih izvođača, srećom ipak neuspelog, državnog udara. To njihove političke mentore i simpatizere nije, dakako, sprečilo da puzećom obnovom autoritarnog jezgra starog režima zaustave početnu normalizaciju i odlože zbiljsku demokratizaciju Srbije.

Sve ovo vreme od raskida nisu, istini za volju, bili ni novopristigli politički naredbodavci državnih aparata sile. Umesto u sud, u urbanu su legendu otišle priče o nabavci zipo (*zippo*) upaljača za policiju te pancirnog donjeg i ostalog veša za vojnike, odnosno o talu visokih političkih i bezbednosnih dužnosnika u trgovini naftom, cigaretama, oružjem i drugom akciznom robom. Poratno je vreme iznedrilo drugačije prilike, te je u međuvremenu izmenjen asortiman roba. Na videlo je pored drugog izbila sklonost, na primer, ovdašnjih ministara vojnih da trguju što satelitima što domaćim oružjem i opremom. Hvale vredno htenje da se samoinicijativno i takoreći za džabe pripomogne domaćoj ekonomiji. Ovo je preduzeće tim vrednije, jer trgovina oružjem, municijom i drugom vojnom opremom nije u delokrugu rečenih ministara, te deluje kao da oni to samopregorno rade u svoje slobodno vreme. Netom je otkriven i novi model za internu trgovinu državnom imovinom uz posredovanje mesnih ministara i njihovih nadležnosa. Zahvaljujući tome, država Srbija danas svoju imovinu, koju je dala vojsci na korišćenje, ali joj nije prenela vlasništvo nad njom, trampila preko Ministarstva odbrane za druga svoja dobra, kojima pak upravlja njena Direkcija za imovinu. Pošto troškovi ovakve trampe još uvek nisu izračunati, domaća javnost ne zna koliko košta povratak Srbije u torbarsku (predmodernu) ekonomiju. Centralizacijom trampe ugušena je, doduše, preduzetnička inicijativa, pa lokalni vojni komandanti i njihovi civilni partneri u opštinama više ne mogu sami da se dogovaraju o ceni razmenjivanih hektara i stambenih kvadrata, niti o svom udelu (procentu) u tom poslu.

Ovde predočeni, a nasumično izabrani, pokazatelji sklonosti neznanog broja pripadnika mesnih političkih i bezbednosnih elita ka uzajamnoj korupciji verovatno mogu kod neobaveštenih da izazovu čuđenje ili čak zgražavanje. Izazovnom zovu samoobmane preči se, međutim, činjenica da su ovdašnja vojska, policija i službe bezbednosti, kao i njihovi uposlenici uostalom, u konačnici nosioci svih suštastvenih, a na malom prostoru zgusnutih obeležja rodne političke zajednice. Iluzorno je otud očekivati da rečeni aparati sile mogu biti lepši, pametniji, delotvorniji, zakonu odaniji i pošteniji od društva iz koga su ponikli. Iz ovoga pak nužno sledi da, ako je država Srbija, kako tvrde ovdašnji vlastodršci, ogrezla u korupciji, njenom zahvatu sve i da hoće izbeći nisu mogli zakonski čuvari reda i poretka, te javnog morala i poštenja. Ovo je tim teže, jer korupcijsko – političko, sistemsko, ekonomsko i socijalno – okruženje izravno pogoduje nastanku i/ili opstanku korupcije i u državnim aparatima sile. Veoma je teško, međutim, podupreti proverljivim činjenicama gornju, načelno i metodski nespornu, pretpostavku, koja inače u svim vremenima važi za sve države i društvene (političke) sisteme. Ozbiljnom te javnom uvidu, stoga, stalno izmiču izvori, nosioci, sadržaji i razmere stvarne korupcije u državnim aparatima sile, ne samo u Srbiji. Nepoznata otud ostaje i njihova delatna otpornost na korupciju.

Zapretanost korupcije

Neki od razloga za duboku skrivenost eventualne korupcije u vojsci, policiji i službama bezbednosti, ne samo u Srbiji, delom ističu iz njihovog posebnog zakonskog i sistemskog položaja. Naime, ovim je aparatima u svim državama sveta, a u skladu sa njihovim bezbednosnim misijama i zadacima, ustavom i zakonom osiguran zaseban – pravni, ekonomski i socijalni – položaj. To, drugim rečima, znači da za vojsku, policiju i službe bezbednosti, kao i za njihove službenike, ne važe sva ona pravila kojima po zakonu podležu ostali državni organi i građani. To ujedno znači da je zakonodavac za ove aparate i njihove uposlenike skrojio dodatna i drugačija pravila te im dao posebna ovlašćenja, koja nisu dostupna preostalim organima države i građanima. U takve, pored drugih, spadaju pravo na fizičku prinudu, lišavanje slobode, ograničavanje ljudskih prava, te pravo na primenu posebnih mera i postupaka za tajno prikupljanje podataka. Istom zgodom, ovim je aparatima i njihovim čelnicima data znatna sloboda u raspolaganju novcem poreskih obveznika (budžeta). Zato je zakonodavac, na primer u Srbiji, pod firmom posebnih (poverljivih) nabavki većinu kupovina za potrebe vojske, te policije ili službi bezbednosti izuzeo iz režima javnih i javno vidljivih nabavki. Kao što uostalom i ovdašnji parlament te državni revizor još uvek neredovno i površno proveravaju kako se to budžetski

novci troše u državnom delu sektora bezbednosti. Dočim je učinkovitost tela za unutrašnju kontrolu zakonitosti u trošenju budžetskih sredstava, koja postoje u svim ovdašnjim aparatima sile, neminovno ograničena činjenicom da ona za svoj rad odgovaraju samo čelnom naredbodavcu (ministru, direktoru). Otud od njegove (zlo)volje često zavisi to da li će i kako će eventualni prekršaji biti istraživani i/ili sankcionisani. To nadasve zato što nadležni ministar, a u slučaju BIA njen direktor, svojevolljno postavlja i razrešava rukovodioce i službenike rečenih tela.

Delovanje ovih aparata prinude povrh toga prekriveno je i od javnosti sakriveno širokopojasnim odredbama zakona o državnoj i/ili vojnoj tajni. Pošto je tumačenje opsega, sadržaja i trajanja rečene tajne u delokrugu bezbednosnih elita, od njihovih potreba i interesa pak zavisi šta će sve to i na koji će način biti šticeeno ne samo od neprijateljskog uvida već i od saznanja domaće javnosti. Otud su dometi te delotvornost demokratske civilne kontrole i javnog nadzora nad državnim aparatima sile, čak i u zreлом demokratskom poretku, nužno ograničeni. Ne čudi stoga to što u porecima koji se još uvek nalaze u predvorju demokratije, kao što je to slučaj u Srbiji, bezbednosne elite stiču široku autonomiju. Pošto je začinjena množinom diskrecionih ovlašćenja u posedu političkih i operativnih naredbodavaca, ona uvek i lako može da preraste u komandnu i/ili budžetsku samovolju. Štaviše, zbog partokratske prirode poretka u Srbiji, te uspostave partijske i/ili lične vlasti nad državnim aparatima prinude, stalno preti opasnost od širenje zone bezbednosne i političke proizvoljnosti. Uporedo sa tim povećava se i nedostupnost ovih aparata i njihovih nalogodavaca javnom nadzoru. Opstanku zaštićene zone nadasve pogoduje stalna diskurzivna proizvodnja osećanja nacionalne i državne ugroženosti, te održavanje predstave o Srbima i Srbiji kao večitim žrtvama, što belosvetskih što unutrašnjih, zavera i zlomisli. To pak ovdašnjim posednicima političke i bezbednosne moći daje priliku da se pozivom na, jezički netom konstruisani, državni i/ili nacionalni razlog štite od svake, pa i osnovane sumnje u prisustvo, u ovom slučaju, korupcije u državnim aparatima sile. Ovo je tim lakše, jer svako javno propitivanje učinkovitosti ovdašnje vojske, odnosno policije ili službi bezbednosti, a pogotovo zavirivanje u unutrašnje tokove novca, očas posla može biti označeno kao udar na njihov status, ugled i borbenu sposobnost, pa time i kao udar na bezbednost Srbije.

Ne čudi otud to što ovdašnji Prvi borac protiv korupcije još uvek ne pokazuje, barem ne javno, ikakvu nameru da proveru da nisu kojim slučajem i njegovi udarni – policijski i bezbednosno-obaveštajni – odredi zahvaćeni ovom boljkom. Ništa čudno ako se zna da njegovom, vazda budnom, oku izmiču i korupcijski inkubatori, iz kojih se u političkim partijama legu budući delatnici visoke korupcije

u liku ministara i/ili drugih visokih dužnosnika. No, sasvim je moguće i to da je reč o taktičkom manevru kojim Glavni borac (svoj) susret sa eventualnom korupcijom u aparatima državne sile namerno odlaže dok ne pozavršava poslove oko sumnjivih privatizacija. Usput treba opet podsetiti da su rečene prevare i pljačke pozornost (n)ove Vlade izazvale tek kad ih je sa liste njenog Saveta za borbu protiv korupcije preuzela Evropska unija. Ukoliko je doista reč o manevru, razložno je onda pitati se u kojoj se to meri novoustoličeni Heroj može u ovom preduzeću oslanjati na svoje bezbednosne poslužitelje i izvršitelje. Ovo tim više, jer su i oni, koliko god nanovo probrani i provereni bili, socijalizovani u aparatima sile koji još uvek o desnom ramenu nose antidemokratski, ratni i koruptivni prtljag svojih prethodnica. Uostalom, ideološki i simbolički raskid sa JNA, te VJ, narodnom milicijom i Udbom nije sadašnju vojsku, policiju i službe bezbednosti, niti njihove elite lišio ketmanske čudi i korporativnih svojstava. Neprestanom obnavljanju ovih svojstava u prilog ide spremnost datih elita da vazda i po svaku cenu neokrnjenom očuvaju ranije stečenu a nemerljivu društvenu, političku i bezbednosnu moć aparata sile kome pripadaju. Zato se pod zaštitom ovih, personalno inače promenljivih, elita nužno nalazi celokupno nasleđe bivše vojske i vojnih obaveštajno-bezbednosnih službi, odnosno milicije, te Službe državne bezbednosti (SDB). I to uprkos činjenici da je to nasleđe izbrisano iz životopisa sadašnje vojske, policije i službi bezbednosti, te da su im tvorci novog identiteta, smeštanjem njihovih korena i porekla u Srbiju XIX veka, stvorili lepšu i svetliju prošlost.

Zahvaljujući svemu ovome, (n)ovi su aparati prinude i njihovi zaposlenici uspeli da, uz svesrdnu pomoć mesnih nosilaca vlasti, bez većih šteta prežive sve dosadašnje reorganizacije i navodne reforme. Posebnu pažnju privlači, međutim, činjenica da se na listi razloga za njihovo, uglavnom diskurzivno, bekstvo od bivše (komunističke, mилошевићевске) vojske, odnosno od policije ili od SDB-a, nikada nije našla korupcija. Dični su reformatori čak izbegli da obznane i to kako su i koliko su bili korumpirani pređašnji aparati državne sile. I to uprkos činjenici da su im tokom poslednjih trideset godina neštedimice pripisivali glavnu krivicu za sva moguća stradanja naroda srpskog. Sva je prilika da se ćutnjom o razmerama korupcije, na primer, u JNA ili u SDB-u hoće u stvari sprečiti razgovor o tome da li možda i u današnjim aparatima državne sile deluju isti ili slični koruptivni mehanizmi. To stoga što bi razotkrivanje zakonskih i socijalnih izvorišta lopovluka u bivšoj vojsci ili miliciji te u službama bezbednosti moglo postkomunističkim vlastima da bude dobar vodič za sistemsko i sistematsko umanjivanje ili barem predupređivanje korupcije u njihovim (preimenovanim) naslednicama. Pošto su ovdašnji nosioci civilne vlasti propustili da se time na vreme pozabave, malo je verovatno da će to sada umesto njih, ili nezavisno od njih, obaviti čelnici vojske, policije i rečenih službi. Između ostalog i zato što bi to

od ovih drugih zahtevalo da dragovoljno umanje svoje statusne privilegije, kao i opseg diskrecionih ovlašćenja, odnosno da se liše sržnog dela svoje socijalne i koruptivne moći, koja nužno izniče iz zatvorene organizacije sazdane na strogoj hijerarhiji, subordinaciji i bespogovornoj poslušnosti.

Klijenti i njihova klijentela

Svako ispitivanje podložnosti državnih aparata sile korupciji, ne samo u Srbiji, zahteva da kratko budu razmotreni ključni načini za sticanje, raspodelu i upotrebu političke, socijalne i bezbednosne moći u datoj zajednici. Istom prilikom treba razaznati i analizovati glavne tokove – formalne i neformalne – razdeobe i razmene moći između mesnih nosilaca političke i bezbednosne vlasti. Nespornim se, pri tome, može smatrati – u teoriji prihvaćen a istorijom potvrđen – nalaz po kome između pozicije, te vrste i opsega moći državnih aparata prinude i prirode poretka u datoj političkoj zajednici postoji čvrsta veza. Tim čvršća, jer ovi aparati bivaju nadasve oblikovani i korišćeni po meri političkih potreba i interesa civilnih vlastodržaca. To pak ove aparate i njihove uposlenike čini u konačnici klijentima trenutnih posednika političke vlasti.

Klijentski status vojske, policije i službi bezbednosti je, ne samo u Srbiji, nužan produkt činjenice da se gro političke moći u (pro)demokratskom poretku nalazi u posedu civilne vlasti, kao i činjenice da civilni (partijski) takmaci vlast i prateću moć po pravilu osvajaju na izborima, što pobednikovoj politici osigurava legitimitet i legalitet. U zahvatu se ovako stečene moći i vlasti otud, pored drugih, nalaze državni aparati sile. Civilna je vlast, naime, jedina ovlašćena da odlučuje o osnivanju i/ili ukidanju, kao i o brojčanosti, veličini i unutrašnjoj organizaciji, te o visini i nameni budžeta svakog od ovih aparata. Ona je, isto tako, jedina nadležna da, spram svoje bezbednosne strategije i politike, utvrđuje misije i zadatke vojske, odnosno policije i službi bezbednosti, te da naređuje njihovu unutrašnju i/ili spoljašnju upotrebu. Civilna vlast, uz to, suvereno bira i postavlja, te razrešava čelne nosioce komandnih ovlašćenja u svakom od ovih aparata. Zahvaljujući tome, civilni posednici vlasti preko svog glavnog izabranika – načelnik generalštaba, direktor policije, šef službe bezbednosti – snažno utiču na personalnu kompoziciju uzduž lanca komandovanja i/ili upravljanja. Po tom osnovu onda u svakom od aparata sile nastaju vertikalne i horizontalne ose karijerne i materijalne ovisnosti nižerangiranih o svojim prvonadređenim, pa time i o čelnim političkim nalogodavcima.

Treba, međutim, znati i to da monopol nad legalnom upotrebom sile vojsci, policiji i službama bezbednosti, te njihovom starešinskom sastavu pribavlja određenu, to znači egzaktno nemerljivu, količinu društvene i političke moći. Zahvaljujući dugom trajanju, ovi aparati uspevaju, štaviše, da akumuliraju i uvećavaju svoju moć. Između ostalog i zato što svaki poredak ima, nezavisno od svoje prirode, potrebu za njihovim uslugama. Čak i kada dođe do promene poretka ili režima, ovi aparati po pravilu uspevaju da opstanu u manje ili više izmenjenom obliku. Otud svaki od njih tokom vremena stiže zasebne – bezbednosne, ekonomske, socijalne i političke – interese i potrebe, koji ne moraju uvek biti u skladu sa interesima i potrebama rodne zajednice. Sve vojske, policije i službe bezbednosti zbog toga poprimaju, pre ili kasnije, svojstva korporativne organizacije. Eventualna osujećenost u zadovoljavanju korporativnih interesa otud može da poljulja ili čak da umanjuje lojalnost pripadnika ovih aparata matičnoj državi ili aktuelnoj vlasti. Ovo tim pre ako kojim slučajem bude politički ili ekonomski ugrožen opstanak zatečene vojske, odnosno policije ili službe bezbednosti. Niko zato ne može unapred da predvidi, pogotovo ne u uslovima duboke unutrašnje krize i/ili političkog prevrata, koliko će bezbednosni poslenici u kritičnom trenutku biti odani rodnoj državi, a koliko svojoj organizaciji (korporaciji). Otud su ovi aparati i njihovi zaposlenici neretko spremni da u takvoj situaciji, ako treba i silom, štite svoje korporativne interese i potrebe. Oni će ovom zgodom, dabome, uvek težiti tome da prikažu kako opstanak matične države presudno zavisi od opstanka i ubojne moći njihove korporacije. Ovo je tim lakše, jer legitimitet vojske, policije i službi bezbednosti počiva, ne samo u Srbiji, na njihovoj ustavnoj i zakonskoj odgovornosti za nacionalnu bezbednost. To pak svakom od ovih aparata, odnosno u njima trenutno službujućih elita i poslenika, ujedno donosi prenosivi, mada nejednak i raznorodan, socijalni kapital.

Vrednost ovakvog kapitala se pak meri u odnosu na moć čelnika i pripadnika datog aparata sile da na javni i politički dnevni red stavljaju temu opstanka, odnosno bezbednosne ugroženosti matične zajednice, i sa tim povezane sposobnosti da rabljenjem isijanog straha masovno mobilišu javnost i lokalne žitelje ne bi li pribavili njihovu dovoljnu podršku za, ako treba, vanrednu i/ili proširenu primenu svojih bezbednosnih ovlašćenja. Otud bezbednosne elite ovaj socijalni kapital po pravilu koriste za to da od civilne vlasti pribave (iznude) političku podršku za svoju zamisao nacionalne bezbednosti, a potom i za dodatna ulaganja u vojsku, policiju i službe bezbednosti. Utom obično sledi i njihov pritisak na zakonodavca da im, u ime očuvanja nacionalne bezbednosti, dodatno uveća i osnaži ovlašćenja, a posebno ona koja im dozvoljavaju da samovoljno i bez odluke suda ograničavaju ljudska prava i privatnost građana. U ništa manjoj meri, oni bi tom zgodom radi bili da, zarad svoje navodno veće

učinkovitosti, ograniče ili obesmisle kontrolna i nadzorna ovlašćenja mesnog parlamenta, te nezavisnih državnih organa i, nadasve, javnosti.

Glavnina rečenog kapitala u slučaju vojske ističe iz njenog (davnasnijeg) narodnog porekla i statusa čuvara (nosioca) nacionalnog identiteta. Potom, i iz njene državotvorne i državočuvarne uloge, čiju važnost podižu herojski mitovi i legende, dok se socijalni kapital službi bezbednosti nadasve gradi i obnavlja na prvotnoj potrebi ljudi i rodne im zajednice za sigurnošću i izvesnošću. U paru sa tim ide i diskurzivno isijavanje straha od toga da su njihove ključne vrednosti stalno ugrožene, bilo spolja bilo iznutra. Važan sastojak ovog kapitala izniče iz javnog neznanja o društvenoj i profesionalnoj prirodi predmetnih službi. Sticanju kakvog-takvog znanja preči se pak neprekidni boravak ovih službi u zoni tabua i misterija. Dočim je socijalni kapital policije, zbog prirode njenog redovnog posla, po pravilu rasut i nedovoljno veliki da bi čelnom policijskom ešalonu doneo veće političke i društvene dividende. Odstupanja od ovog pravila obično nastaju kada policiji zapadne uloga glavnog i nasilnog čuvara nedemokratskog i delegitimisanog poretka, te njegovih vladalaca.

Količina i snaga donekle nezavisne moći, te sile prinude kojom raspolažu vojska, policija i službe bezbednosti čini zato odnose između civilne vlasti i bezbednosnih elita znatno složenijim. Nema, naime, tog ustava i zakona koji nosiocima civilne vlasti mogu, ne samo u Srbiji, bezostatno da osiguraju delatnu upravu i učinkovitu kontrolu nad aparatima državne sile. Ovo je tim teže, jer civilna vlast naredbodavnu nadmoć može u konačnici da stekne i/ili primeni samo uz voljni pristanak bezbednosnih profesionalaca na poslušnost. To stoga što ovi aparati, te njihovi čelnici i uposlenici mogu, ako hoće, na bezbroj načina da ometaju ili spreče, odnosno da simuliraju primenu svake odluke, a da pri tome javno ne ospore primat civilne vlasti. Na stranu to što ovi aparati i njihove elite mogu, o čemu obilno svedoči moderna istorija, ne samo da javno odreknu poslušnost civilnoj vlasti, već mogu pučem i da je zbace.

U korist opstrukcije i simulacije radi, uz ostalo, manjak pouzdanog znanja posednika civilne vlasti o profesionalnoj i socijalnoj prirodi, te o unutrašnjem funkcionisanju vojske ili policije, odnosno službi bezbednosti. Međutim, čak ako bi šef države i premijer, odnosno nadležni ministri bili vrhunski sociolozi (politikolozi, antropolozi, socijalni psiholozi i sl.) ili pak vodeći stručnjaci za bezbednost, oni o zaštitnim sposobnostima bilo kog od ovih aparata, te o vrsti i o smeru lojalnosti njihovih pripadnika mogu saznati samo onoliko koliko im to saopšte načelnik generalštaba, direktor policije i čelnici službi bezbednosti. Ukoliko se nosioci civilne vlasti pak odluče da sami izravno provere stanje u potčinjenim aparatima, teško će moći dublje da zavire iza slike koju će im o sebi

tom zgodom predočiti vojska, policija i službe bezbednosti. Ovo je tim izglednije, jer je reč o zatvorenim i birokratskim organizacijama, koje su zarad svog opstanka i zaštite korporativnih interesa odavno ovladale majstorskim veštinama za proizvodnju strogo kontrolisane a ulepšane predstave o sebi.

Daleko je, međutim, važnije to što civilni naredbodavci svoju – spoljašnju i unutrašnju – politiku dobrim delom zasnivaju na bezbednosnim procenama, koje im podastiru vrhovi vojske, odnosno policije te rečenih službi. Otud ovi poslednji kontrolišu protok ključnih bezbednosnih informacija, i to u oba smera: kako onih ulaznih – od izvestilaca ka vrhovnim civilnim odlučiocima, tako i onih izlaznih – od ovih odlučilaca ka krajnjim izvršiocima. To čelnicima ovih aparata stvara priliku da po svojoj meri (pre)oblikuju sadržaje i značenja strujećih informacija, te da na osnovu toga sebi osiguraju primat u tumačenju vrste i stepena bezbednosne ugroženosti matične zajednice. Zahvaljujući tome, oni ujedno mogu izravno da utiču na odluku civilne vlasti o tome kako će, kada će i kojim će sredstvima ona otklanjati narečene pretnje. Politizacijom i dramatizacijom ovih pretnji bezbednosne elite, štaviše, mogu da uvećavaju svoju moć, te da stiču dodatni politički uticaj. Ovo je tim lakše ako se sve to odvija – kao na primer u Srbiji tokom poslednjih dvadeset godina – u uslovima posvemašnje društvene krize, te životne ugroženosti većine stanovništva. Zato u takvim okolnostima tendencijski izranja opasnost od rasta autonomije, a neretko i samovolje državnih aparata sile i njihovih komandnih vrhova. U srazmeri sa tim onda raste politička zavisnost civilne vlasti od volje, te od potreba i od (korporativnih) interesa državnih aparata sile i njihovih komandnih slojeva. Pri ovakvom odnosu snaga lako se može dogoditi da nosioci civilne vlasti – bez obzira na to što im ustav i zakon garantuju nadmoć u bezbednosnim poslovima – postanu klijentela vojnih, te policijskih ili tajnoslužbujućih elita.

Osobenosti korupcijske ponude i tražnje

Delokrug rada te prirođena zatvorenost čine vojsku, policiju i službe bezbednosti načelno manje privlačnim i pogodnim za korupciju. U istom pravcu trebalo bi da deluje njihovo unutrašnje ustrojstvo, jer nominalno počiva na jasnoj hijerarhiji, čvrstoj subordinaciji, strogoj disciplini i obaveznoj poslušnosti. Ova bi svojstva, ujedno, trebalo u većoj meri da štite ili da odvrćaju čelnike i pripadnike ovih aparata od koruptivnih nedela, kao što bi iz istih razloga ovi aparati i njihovi zaposlenici trebalo da budu znatno teže dostupni agentima korupcije. Razumno je, uz to, očekivati da svaki od rečenih aparata poseduje posebne postupke i sredstva za svoju delatnu zaštitu od spoljašnje i/ili unutrašnje korupcije. Sve to bi

pak trebalo poslenike korupcije dodatno da odvraća od svojih nauma. Ovo tim pre, jer se oni tom zgodom, barem hipotetički, izlažu većem riziku, te im preči opasnost da budu brže otkriveni i oštrije kažnjeni.

Nigde do sada nisu, međutim, izrađeni zakoni niti razvijeni mehanizmi, koji mogu bilo koju vojsku, policiju i službu bezbednosti sasvim da zaštite od korupcije. Retoričko je otud pitanje, ne samo u Srbiji, da li u njima ima ili nema korupcije. Pravi je, naime, izazov saznati iz kojih to izvora, zbog čega i uz čije sve učestvovanje ona nastaje i obnavlja se u državnom delu sektora bezbednosti. A potom, i u kojoj je to meri korupcija ukorenjena u svakom od ovih aparata, te ko se sve to nalazi u njenom zahvatu. Tek se po sticanju ovakvih uvida može odgonetati i to da li je korupcija – a ako jeste, onda u kojoj meri, zašto i na koji način – povezana sa bezbednosnom učinkovitošću državnih aparata sile. Istom se zgodom u sledećem koraku može proveravati koje to i kakve sve posledice ima korupcija po bezbednost date političke zajednice i njenih građana.

Ovo tim pre ukoliko se koristi, ovde prihvaćeni, nalaz po kome su vojska, policija i službe bezbednosti, manje ili više prerađena ali nepatvorena, slika i prilika rodnog društva. To pak sugerše da korupcija u ovim aparatima izvire iz sličnih ili istih izvora kao i u društvu, te da se ona u njima ukorenjuje i širi po istim ili sličnim principima. Nema otud suštinske razlike između oblika, načina i sredstava za korupciju u državnom delu sektora bezbednosti i onih koji se koriste u civilnoj zoni zajednice ili u drugim odeljcima javne uprave. Uostalom, u sektoru bezbednosti korupcijska ponuda i tražnja, kao i konkurencija, bivaju takođe oblikovane spram asortimana, kvaliteta, količine i cene raspoloživih roba i usluga. Povrh toga, snažni impulsi za korupciju mogu, kao i u civilnom sektoru, da isteknu iz nutrine vojske, odnosno policije ili službi bezbednosti. Zato je korupcija uvek združeno preduzeće, koje ište saučesništvo, u ovom slučaju, nekog od pripadnika i/ili čelnika ovih aparata. Nema otud mesta čuđenju ukoliko se neki od njih pojavi u ulozi inicijatora ili organizatora koruptivnih poduhvata.

Važna odstupanja od opšte korupcijske matrice, međutim, nastaju zbog toga što robe i usluge koje poseduju državni aparati sile nije moguće nabaviti na civilnom tržištu. To pak može, pogotovo u slaboj državi, da poveća tražnju za njima. Najvećma zato što spoljašnje i/ili unutrašnje korumpiranje nekog od starešina i/ili pripadnika vojske, policije i službe bezbednosti počinocu tog čina stavlja u izgled sticanje jedinstvene koristi i dobiti. Kao što, uostalom, zbog korumpiranosti (delova) državnih aparata sile matičnom društvu i njegovim žiteljima mogu biti nanete jedinstvene i teško otklonjive štete.

Da bi moguće štete bile razaznate, treba ispitati čime sve to državni aparati prinude privlače delatnike korupcije. Time se pak utire put ka listi mogućih, unutrašnjih i/ili spoljašnjih, nosilaca korupcije. Valja pri tome imati na umu to da vojska, policija i službe bezbednosti nisu podjednako podložne korupciji. Naime, zbog svojih osobenosti i drugačijeg delokruga rada, svaki je od ovih aparata izložen, kako iznutra tako i spolja, različitim vrstama i oblicima korupcije. U skladu sa tim su onda i očekivane dobiti od koruptivnih poduhvata u svakom od njih nužno raznolike i nejednake. Tako je, na primer, zbog prelaska na profesionalnu vojsku nestala potreba za korumpiranjem službenika koji odlučuju o mestu službovanja (garnizonu) i vrsti posla regruta, ali je zato sada načelno otvorena mogućnost za korupciju tokom izbora profesionalnih vojnika. Dočim je u slučaju službe bezbednosti veoma teško, na primer, otkriti u kom to trenutku korupcija koja se izvodi radi vrbovanja saradnika ili lakšeg pristupa željenim podacima prerasta u solistički poduhvat njenog pripadnika zarad sticanje lične koristi.

Generalno uzev, ovi su aparati, a nezavisno od međusobnih razlika, privlačni za ekonomski i finansijski motivisanu korupciju u istoj meri kao i svi ostali složeni – obrazovni, zdravstveni, infrastrukturni itd. – podsystemi jednog društva. Najpre zato što vojsci, policiji i službama bezbednosti pripada veliki deo državnog budžeta. Reč je, dakle, o obilnim i redovnim potrošačima množine svakovrsnih roba i usluga. Zato javne, a pogotovo posebne, nabavke za njihove potrebe jesu ili lako mogu biti predmet većih i manjih korupcijskih zahvata. Nije potrebna bujna mašta da bi bile naslućene ogromne dobiti koje sebi mogu da pribave domaći i/ili strani delatnici korupcije ako započne, na primer, nabavka nove opreme i naoružanja u nekoj vojsci. Velike su cifre u igri i prilikom opremanja policije za, na primer, izvođenje raznih specijalnih operacija ili za gušenje masovnih unutrašnjih nemira. Može se pak samo nagađati koliki se novci vrte pri nabavci, obično po posebnom (nejavnom) postupku, uređaja poslednje generacije za sve vrste uhođenja. Svemu tome treba, dakako, dodati stalno prisutnu opasnost od puzećeg širenja sitne („jajarske“) korupcije među nižerangiranim bezbednosnim poslenicima. To najpre važi za sve one koji su zbog prirode svog posla – kao, na primer, pripadnici kriminalističkog, pozorničkog i saobraćajnog dela policije – takoreći svakodnevno izloženi korupcijskim iskušenjima.

Iz ovih se aparata koruptivnim postupcima, isto tako, mogu istisnuti znatne socijalne dobiti. To stoga što je reč o velikim državnim poslodavcima, koji imaju potrebu da uposle brojnu i raznovrsnu radnu snagu. Uz to, zaposlenje u nekom od ovih aparata datom pojedincu pribavlja nešto veću socijalnu i materijalnu sigurnost. Rečenom tom zgodom sleđuju raznovrsne socijalne pogodnosti, a neretko i materijalne privilegije. Onome koji se domogne službe u vojsci, policiji ili

službi bezbednosti ujedno se otvara kanal za lakše penjanje po socijalnoj lestvici. Brzinom se ličnog uspona veoma često može upravljati uz pomoć neke od koruptivnih alatki. Privlačnost državnog zaposlenja, a time i podložnost mesnih aparata sile na socijalno motivisanu korupciju, bivaju dabome višestruko uvećavani u siromašnom i ekonomski razorenom društvu kao što je ovo u Srbiji, koga nadasve krasi visoka (rastuća) stopa nezaposlenosti.

Službovanje u državnom aparatu sile datom pojedincu, povrh svega, donosi i posebne bezbednosne ovlasti i nadležnosti, čija primena takođe može biti predmet korupcijske obrade. To posebno važi za situacije u kojima, na primer, civilni ili vojni policajac, odnosno agent službe bezbednosti odlučuje – po pravilu situaciono i samostalno, a to u konačnici znači i diskreciono – kada će, protiv koga će i u kom će obimu primeniti fizičku ili neku drugu prinudu. Koruptivnom pritisku još češće mogu biti izloženi policijski i tajnoslužbujući istražitelji, na primer, krivičnih dela u prekrivičnom postupku. To zato što oni pod velom profesionalne autonomije mogu direktno i presudno da utiču ne samo na smer i zahvat istrage već i na njene rezultate. Ako rečeni delatnik tom prilikom prekrši zakon, odnosno u tome bude uhvaćen, on sa velikom izvesnošću može da računa na to da će ga od oštrijih disciplinskih i/ili sudskih sankcija zaštititi kolegijalna, odnosno korporativna solidarnost.

Ne čudi, stoga, što s rastom potkupljivosti krajnjih izvršilaca i s tim povezane proizvoljnosti u njihovom situacionom delanju, raste opasnost od toga da korupcija postane vladajući obrazac ponašanja neznanog broja pripadnika državnih aparata sile. Ovo tim pre, jer sitna a niskotarifna korupcija ima sklonost da se kapilarno širi po horizontalnoj ravni. U trenutku kada se dovoljno rasprostre među nižerangiranim, ovakva korupcija po pravilu počinje, brže ili sporije, da nadire nagore, odnosno prema odlučiocima na višim instancama. Najpre zato što su delokrug i ovlašćenja krajnjih izvršilaca veoma omeđeni, te oni svojim ortacima u korupciji mogu da isporuče samo manje vrednu vrstu roba i/ili usluga. Vertikalnom prodoru u prilog ide i težnja ponuđača korupcije da, zbog rasta dobiti, sebi i svojim klijentima pribave još važnije robe i veće usluge. U skladu sa tim onda rastu cena i troškovi koruptivnog čina, a tendencijski opada broj onih koji hoće da mu se odupru. Pošto oni sa donjeg kraja lanca odlučivanja ne mogu sami da zadovolje rast ovakve tražnje, vrlo je verovatno da će onda pokušati da u korupcijsko kolo uključe svoje (prvo)nadređene. Onog trenutka kada se to dogodi, stižu se početni a dovoljni uslovi za stvaranje, a potom i za grananje i međusobno preplitanje unutrašnjih i sa njima povezanih spoljašnjih mreža korupcije. Istom zgodom u okviru svakog od ovih aparata biva učvršćivana interesna, odnosno koruptivna sprega između pojedinačnih i/ili grupnih članova date mreže.

Vrela visoke korupcije

Korupcijskom naletu, koji kreće odozdo nagore, u susret obično ide, da bi ga povratno osnažio i interno legitimisao, val korupcije koji pristiže sa vrha upravljačke i/ili komandne piramide. Jednom kada krene, ovakav se talas, nošen silom korupcijske teže, nužno preliiva odozgo nadole i uzduž hijerarhijskog lanca. Otud on svojim razornim posledicama na kraju zapljuskuje celu vojsku, odnosno policiju ili službu bezbednosti, te svakog njihovog, vinog i nevinog, pripadnika. Udar je tim žešći, jer na ovom talasu pristiže visoka korupcija, čiji se ključni nosioci regrutuju iz prvog reda bezbednosnih i političkih odlučilaca, te njihovih najbližih dodavača. Visoka je korupcija u državnom delu sektora bezbednosti zato po pravilu skupa i zamašna, te u njoj može da učestvuje samo ograničeni broj povlašćenih ponuđača i primalaca koruptivnih usluga. Odnosno samo oni, koji zahvaljujući svojim političkim (partijskim) i drugim vezama sa čelnim naredbodavcima i njihovim dodavačima, mogu sebi da otvore ulaz na tržište korupcije u sektoru bezbednosti. Ništa čudno, jer ovakva korupcija svojim delatnicima najavljuje sticanje velikih – materijalnih i/ili nematerijalnih – koristi i dobiti.

Visoku korupciju u sektoru bezbednosti otud treba razumeti kao vrlo verovatan, ali ne sasvim neizbežan nusproizvod temeljne i sveobuhvatne međuzavisnosti čelnika civilne vlasti i komandnih vrhova državnih aparata prinude. Prvotne sile njihovog međusobnog – vlastovoljnog, pa time i koruptivnog – privlačenja nastaju i bivaju oblikovane u okviru, ovde namenski konstruisanog, trougla seljive i protočne moći. Na jednom se njegovom temenu nalaze najviši politički dužnosnici, odnosno civilni naredbodavci, kao što su šef države, predsednik vlade i čelnici partija iz vladajuće koalicije, te njihova kabinetska i/ili savetnička svita. Na drugom pak temenu istog trougla stoluju oni koji izravno upravljaju nekim od državnih aparata sile, a pre svega nadležni ministri, te njihovi savetnici i kabineti, kao i drugi visoki službenici u liku pomoćnika ministra i državnih sekretara. Iz trećeg se temena u ovu igru oko (koruptivne) moći uključuju čelni a komandni ešaloni vojske, policije i službi bezbednosti. U ovom bi nadmetanju, povrhu toga, vazda radi bili da zbog svog čara učestvuju i mesni ekonomski poslenici, koji su u Srbiji poznati pod imenom tajkuni i kontroverzni biznismeni. Tu se, dakako, stalno vrzmaju zastupnici interesa domaćeg i/ili stranog vojnoindustrijskog kompleksa, te izaslanici stranih država i međunarodnih bezbednosnih organizacija (EU, NATO, Sporazum o kolektivnoj bezbednosti i sl.). Ma koliko svaki od pomenutih bio možda motivisan neakvim višim (geostrateškim, geopolitičkim, geoekonomskim) razlozima, sila koruptivnog

privlačenja ističe u konačnici iz ogromne količine novca, te množine ličnih, grupnih ili (navodno) nacionalnih interesa koji se vrte u bezbednosnom sektoru svake države. U skladu sa tim na potencijalnom korupcijskom tržištu ovog sektora bivaju onda uvećavane i razuđivane ponuda i tražnja, te tendencijski rastu rizici od skrivenog učestvovanja ključnih donosilaca političkih i bezbednosnih odluka u visokoj korupciji.

Da bi se razumele unutrašnja logika i dinamika ove vrste korupcije, potrebno je izraditi, ne samo lokalnu, mapu zajedničkih, ali i zasebnih interesa glavnih posednika političke, te bezbednosne moći i vlasti. Analizom ovakve mape mogu biti iznađene tačke u kojima se njihovi interesi sučeljavaju i sukobljavaju, odnosno prožimaju i nadopunjuju. U sledećem koraku se pak može saznati na koji to način i kojim to povodom nastaje mreža interesnih i koruptivnih veza između pripadnika ovih elita, te koje sve to koristi oni iz date sprege mogu sebi da pribave. Idući dalje ovim tragom, neizbežno se stiže do liste najtraženijih roba koje jesu ili mogu biti predmet koruptivne trgovine ili trampe u okviru malopre naznačenog trougla. Pošto u demokratskom poretku, pa makar i fasadnom, vlast i moć bivaju retko javno (zlo)upotrebljavani za očigledno i direktno sticanje materijalne dobiti, u okviru vladajućeg sloja se, ne samo u Srbiji, uglavnom trguje političkim uticajem i lojalnošću. Onaj ko uspe da ovakvom trgovinom uveća svoju političku snagu i pribavi, barem privremeno, lojalnost klijentskih partnera, dobija šansu da ovlada, makar i posredno, važnim polugama ekonomske i socijalne moći u matičnom društvu. To će pak datom moćniku stvoriti dodatne prilike, ili će mu ih već zgotoviti njegovi klijenti, za prikriveno i/ili odloženo sticanje ličnih – materijalnih i nematerijalnih – koristi. Kao što se i pomenuti klijenti, uostalom, nadaju da će tom zgodom svoju lojalnost valjano naplatiti. Pošto se sve ovo, po pravilu, odvija pod velom javne politike i u okviru ustanova sistema, te pri otvorenoj međupartijskoj utakmici i/ili saradnji, nije lako otkriti i tačno izmeriti koruptivni potencijal rečene trgovine i trampe. Otud izniče, uostalom, jedan od ključnih razloga zbog koga je dela iz oblasti visoke korupcije, kao što je već poznato, najteže otkriti i dokazati.

Na tržište visoke korupcije u sektoru bezbednosti svako, dabome, iznosi najvrednije robe i usluge kojima raspolaže. On istom zgodom potražuje one robe i usluge čijom nabavkom može brže i unosnije da oplodi svoj početni – politički i/ili bezbednosni – kapital. Otud se u dubini ovog polja, odnosno iza njegove pojavne ravni sve vreme susreću, sudaraju, prožimaju i međusobno nadmeću dve nejednake i raznolike vrste volje za moć. Nosioци prve su civilni naredbodavci, jer im (nad)moć, makar i prividna, nad državnim aparatima sile najpre simbolički jača politički legitimitet i uvećava socijalni kapital. U ništa manjoj meri ova im moć daje priliku da iz izvršne vlasti nad državnim posednicima sile

istisnu za sebe raznovrsne političke i bezbednosne koristi, i to počevši od onih koje donosi trajna ili situaciona politička (zlo)upotreba vojske, policije i službi bezbednosti, pa sve do onih koje im pribavlja operativno posedovanje tajnih znanja, odnosno znanja o tajnama kako svojih partnera, te rivala i protivnika, tako i množine podanika svojih. Nije otud slučajno to da je ovdašnji Heroj borbe protiv korupcije odmah po stupanju na vlast pohitao da stekne neomeđenu moć i kontrolu nad mesnim službama bezbednosti. Može biti da se on tom prilikom delimično poveo za primerom, a možda i savetima, svog prijatelja i prethodnika, negdašnjeg šefa kabineta bivšeg monarhoidnog predsednika Tadić Borisa.

Ništa manju, mada egzaktno nemerljivu, volju za moć imaju bezbednosne elite. Valja pri tom naglasiti da je ovde reč samo o zbirnom imenu, a ne o socijalno-političkom i/ili bezbednosnom monolitu. Treba otud imati na umu to da se čelni zastupnici interesa vojske, policije i službi bezbednosti sve vreme međusobno nadmeću oko količine posedujuće (željene) moći. Na stranu to što po istom modelu u svakom od ovih aparata, a uzduž hijerarhijskog niza, teče nadmetanje oko ličnog i/ili grupnog udela u toj moći. Sve to ove čelnike, ali i njihove unutrašnje rivale pak podstiče da stupaju u interesni, a neretko i u politički te ideološki, odnosno personalni savez sa glavnim civilnim naredbodavcima i njihovim matičnim partijama. To najpre stoga što jedino ovi mogu da im zakonom i drugim aktima legalno prošire i ojačaju bezbednosne nadležnosti i ovlašćenja, te da im time dodele veću moć. Jedino ovi, isto tako, mogu da ih izuzmu od svake učinkovite kontrole i nadzora, te da ih delatno zaštite od odgovornosti za loše i nezakonito činjenje. Štaviše, civilni akteri jedini mogu da im osiguraju veći udeo u državnom budžetu, te znatnu slobodu u njegovom trošenju. Povrh svega, na dužnost se načelnika generalštaba ili direktora policije, odnosno šefa službe bezbednosti, ne samo u Srbiji, može jedino ostati, ili se nje domoći, uz podršku nekog od centralnih civilnih naredbodavaca. Pošto svaka moć po pravilu hoće da se ozbilji u političkom polju, bezbednosne elite i korporacije vazda imaju, ma koliko to bilo zapretano, neke svoje posebne političke interese i ambicije, odnosno preferencije. To ih pak čini, pogotovo u nedemokratskom poretku, stalnim i snažnim izazivačima volje i moći civilnih vladalaca. Ovo tim pre, jer u takvom poretku državni deo sektora bezbednosti biva njihov rezervisani domen, dok oni, zahvaljujući snazi svog potencijalnog veta, postaju važni politički igrači iz senke.

Visok stepen funkcionalne i političke zavisnosti primorava otud čelne nosioce civilne vlasti da sa svojim partnerima iz bezbednosnih aparata sve vreme pregovaraju oko toga koliki će deo zaposednute moći pripasti svakom od njih. Stalni predmet ovih pregovora bivaju dakako načini, te svrhe za koje će ta moć situaciono biti korišćena, jer, da ponovimo već rečeno, civilna vlast može delatno

komandovati državnim aparatima sile samo uz njihov voljni pristanak. Kao što, uostalom, bezbednosne elite svoje potrebe i interese uredno mogu da zadovolje jedino uz saglasnost legitimnih nosilaca civilne vlasti. Drugim rečima to znači da svaki od ovih pregovarača poseduje dovoljnu količinu, relativno autonomne, moći i vlasti da može, posredno ili neposredno te delimično ili potpuno, da osujeti ostvarivanje tekućih ili prekih potreba i interesa onog drugog. Reč je, pri tom, o složenom i neprekidnom a nemuštom socijalnom pregovaranju, koje se, osim pri pučističkoj uroti, odvija u okviru civilnog lanca komandovanja i upravljanja. Tom zgodom svaka od strana koristi legalne procedure, te pripadne joj nadležnosti i ovlašćenja da bi za sebe iznudila željene ustupke te postigla svoje ciljeve.

Tako, na primer, svaka služba bezbednosti može uvek da odbije zahtev svog civilnog naredbodavca za primenu mera tajnog nadzora ukoliko on nije poduprt odlukom nadležnog suda. Međutim, njeni čelnici mogu isto tako iz straha ili iz koristoljublja da prihvate i ispune ovakav (nelegalan) zahtev. To im pak uzvratno daje priliku da svoju uslugu od naručioca naplate u nekoj od politički ili socijalno, te ekonomski konjunktturnih valuta. Cena tako može biti isporučena u obliku zahteva za, na primer, povećanje budžeta ili za usvajanje regula kojima se uvećavaju ovlašćenja date službe, a otežava nadzor i kontrola nad njom. Tom zgodom uslugodavac ujedno može sebi i svojim prvim saradnicima da, pored drugog, isposluje unapređenje ili dodatne – materijalne i nematerijalne – privilegije i koristi. Na stranu to što zbog namenskog kršenja (zaobilaženja) zakona raste ucenjivačka moć date službe nad svojim naredbodavcem. Da bude gore, čelnici dotične službe time dobijaju izgovor i stiču nezvanično političko pokriće za nelegalno nadgledanje množine drugih građana.

Rečeno pregovaranje otud treba razumeti kao dinamičan i nedovršiv, te napet i u sebi protivurečan socijalni i politički proces, tokom koga civilni i bezbednosni vlastodršci jedni drugima sve vreme izazivaju, a potom i balansiraju realnu snagu i moć. Utoliko je pregovaranje u ovom slučaju samo drugo ime za njihovo stalno, mada prikriveno, međusobno nadmetanje oko trenutne ili trajne prevlasti u bezbednosnim poslovima. Ovo se nadmetanje u (pro)demokratskom poretku po pravilu odvija u ustavom i zakonom zadatim okvirima, te njegovi rezultati ne bi smeli, makar ne formalno i javno, da ugroze premoć legitimnih nosilaca civilne vlasti, odnosno profesionalnu autonomiju državnih aparata sile i njihovog komandnog sloja. Da bi izbegli međusobni sukob ili blokadu, oba su pregovarača i takmičara zato prinuđena da jedan drugome stalno čine ustupke, te da prećutno razmenjuju ključna dobra koja poseduju.

Naznačenu bismo razmenu – ukoliko iz metodskih razloga ostavimo po strani bogatstvo njenih oblika i sredstava – mogli zato u konačnici da svedemo na

dvosmernu, a potencijalno koruptivnu, trampu lojalnosti za deo moći i obratno. Naime, bez podrške komandnog vrha datog aparata, civilni naredbodavac ne može da od svojih potčinjenih izmami i/ili iznudi bezostatnu (slepu) poslušnost i lojalnost. Kao što ni prvi čelnici ovih aparata ne mogu bez podrške civilnog agenta vlasti da svojim podređenima bezuslovno nametnu svoju volju. Zato formalna potčinjenost komandnog vrha datog aparata civilnom vlastodršcu vazda biva iza kulisa obogaćena njihovim interesnim i personalnim savezništvom. Ono se pak temelji na obostrano a prećutno prihvaćenim pravilima o uzajamnom nemešanju i neometanju, te o međusobnoj zaštiti i pokrivanju. Zadatak je otud prvog vojnika, odnosno policajca ili tajnoslužbujućeg agenta da civilnom šefu bez zastoja isporučuje dovoljnu količinu javne i političke odanosti, te formalne poslušnosti. Ukoliko dotični u tome ipak zakaže, obično mu sledi odlazak sa te dužnosti. Ovaj pak savez civilnog partnera uzvratno obavezuje na to da ne ometa svog izabranika (poslušnika) u primeni njegovih ovlašćenja u okviru vojske, odnosno u okviru policije ili službe bezbednosti. On tom zgodom ujedno prećutno pristaje na to da pri proceni (borbene) spremnosti i bezbednosne učinkovitosti datog aparata sile veruje svom izabraniku na reč. Civilnog namesnika to pak može poštediti truda da on sam izravno i/ili preko nadležnih organa i tela redovno kontroliše rad svojih potčinjenih.

U trenutku kad ovaj savez počne obema stranama da pribavlja dobiti, lako se može dogoditi da pod velom profesionalne autonomije vojske, policije ili službe bezbednosti, te operativne samostalnosti prvog ešalona, zacari njihova komandna i upravljačka samovolja. Radi toga, a uz pristanak civilnog šefa, biva obično zadržavana ili čak širena lista diskrecionih ovlašćenja načelnika generalštaba ili direktora policije, odnosno čelnika službe bezbednosti. U srazmeri sa tim onda višestruko opadaju izgledi potčinjenog za to da u redovnom postupku zaštititi svoja profesionalna i socijalna, pa time i ljudska prava. U tvrdom se jezgru ovakvih ovlasti nalazi ozakonjena moć glavnokomandujućeg da odlučuje ne samo o profesionalnoj već i o životnoj sudbini onih koji su mu potčinjeni. To stoga, jer od njegove (zlo)volje i slobodne procene u krajnjoj liniji zavisi, uz ostalo, napredovanje u službi svakog zaposlenika, odnosno njegovo postavljenje na višu dužnost ili pak razrešenje od dužnosti. Otud su, na primer, školovanje i usavršavanje, bez kojih po pravilu nema unapređenja, nejednako dostupni svim pripadnicima ovih aparata, bez obzira na to da li oni ispunjavaju ili ne ispunjavaju postavljene uslove. Ništa manje nije važno i to da nadređeni svojim odlukama može direktno da utiče na visinu plate ili stambenu zbrinutost, te na mesto službovanja ili vrstu posla potčinjenog. Štaviše, on raspolaže ovlastima koje mu dozvoljavaju da onoga koga on, iz bilo kog razloga, smatra nepoželjnim ili nepodobnim otpusti iz službe i time ga liši zaposlenja i sredstava za život. Otud se životna zavisnost pripadnika ovih aparata od države kao

poslodavca na nižem nivou hijerahije pretvara u njegovu svestranu zavisnost od volje svog prvopretpostavljenog, te ovome nadređenih dužnosnika. U tome, nadasve, treba tražiti jedan od glavnih razloga za nedovoljnu spremnost bezbednosnih profesionalaca sa donjeg kraja komandnog lanca da se delatno odupru korupciji, čak i u svom najbližem radnom okruženju.

Tamo gde gazduju neomeđena ili rastegljiva diskreciona ovlašćenja otvara se bezgranični prostor za svakovrsnu korupciju. Tu neizbežno nastaju nepotizam, karijerizam i udvorištvo, a nestaju, ako ih je bilo, moralni i profesionalni kodeksi. Ovo tim pre, jer ta vrsta moći biva razdeljivana uzduž komandnog i upravljačkog lanca, te dozirana spram ranga svakog sledećeg naredbodavca. U tom trenutku na videlo izlaze naoko paradoksalne posledice ustrojstva državnih aparata sile na načelima hijerahije, subordinacije, stroge discipline i neodložne poslušnosti. Najvećma zato što ta svojstva, budući začinjena diskrecionom moći nadređenih, postaju snažna unutrašnja prepreka za otkrivanje ili otklanjanje korupcije. To stoga što s rastom ranga i snage komande (upravljačke) pozicije eventualnog delatnika korupcije, a zbog njegove sistemske zaštićenosti i nedostupnosti, srazmerno opadaju izgledi za to da njegova nepočinstva budu zvanično otkrivena, a on procesuiran i kažnjen. Uporedo sa tim, međutim, rastu izgledi da će vesti o visokoj korupciji u bilo kom od ovih aparata početi pre ili kasnije da kolaju po unutrašnjim kuloarima i koridorima, te da će postati javna tajna. Ukoliko se neki zaposlenik iz vojske ili policije, odnosno iz službe bezbednosti ipak usudi da javno ukaže na korupciju u svom okruženju, vrlo mu se lako može dogoditi da bude optužen i kažnjen zbog navodnog odavanja državne (vojne) tajne. Ako on kojim slučajem pak odluči da svoja saznanja prvo predoči nekom od nadređenih, vrlo je verovatno da će zbog toga u svojoj jedinici (ustanovi) biti izložen zamaskiranom proganjanju i zlostavljanju. Nema otud mesta za čuđenje zbog malog broja, ne samo u Srbiji, takozvanih zviždača među profesionalnim bezbednosnim delatnicima.

Povrh svega, pouzdanom saznanju izmiče to da li kojim slučajem šef države ili premijer, odnosno nadležni ministri, te načelnik generalštaba, direktor policije ili čelnici službi bezbednosti u velikoj korupciji sudeluju svesno, namerno i ciljno ili je njihovo učestvovanje možda neosvešćeno, nenamerno i nekoristoljubivo. Ovakvo je razlikovanje sa stanovišta izbačenih rezultata korupcije, dakako, nevažno. Ono, međutim, može biti od neke analitičke koristi, jer pomaže u bližem lociranju glavnih izvorišta visoke korupcije, te njenih centralnih protagonista. Nije ipak lako saznati da li se nekom od velikih šefova, pa čak i u ogoljenom diktatorskom režimu, iznose direktne i precizne koruptivne ponude, osim ako oni sami nisu glavni majstori korupcije. Pre će biti da se njima tom zgodom izokola, a vazda u ime nekih viših interesa, najavljuju manje ili više skrivene dobiti od

korupcije, te ujedno obrisno naznačava trasa kojom će one biti prosleđene do povezanih osoba i (partijskih) firmi. Tamo gde je to tako, na delu su, ma koliko skriveni bili, direktni koruptivni akti, koji su podstaknuti htenjem nekog od glavnih gazda da uveća lična moć i vlast, te da stekne dodatne političke koristi i dobiti. U tom slučaju nema mesta sumnji da je reč o autoritarnom poretku koji je, nezavisno od svoje sistemske izvedbe i demokratske dekoracije, do srži zahvaćen korupcijom. Ovo tim pre, jer svaki čelni korupcionaš mora tom zgodom da svojim prvim dodavačima isplati koruptivni danak, te da i njima upriliči samostalne, mada ne nužno i manje unosne, koruptivne poduhvate.

Sasvim je, međutim, moguće i to da rečeni vrhovnik, nezavisno od lične namere i volje, a zbog svoje samovolje i narcisoidnosti, te zbog svog neznanja, nemara i nečinjenja, izravno podstiče ili olakšava visoku i zamašnu korupciju. Sve to dotičnog, dakako, ne opravdava niti oslobađa lične – političke i/ili krivične – odgovornosti za štete nastale korupcijom. Tamo gde se to ipak događa, razložno je smatrati da je velika korupcija krajnji produkt temeljnih manjkavosti važećeg sistema javnog upravljanja ne samo u sektoru bezbednosti. To pak istovremeno upućuje na odsustvo učinkovitih postupaka za kontrolu i nadzor nad posednicima političke i bezbednosne vlasti i moći, pa time i nad načinom na koji oni koriste državne novce. U tom slučaju, nepoznato ostaje samo ko je to iz vrha političke i /ili bezbednosne piramide i kako je uspeo da od vrhovnog odlučioca izmami, navodno prećutnu, dozvolu za svoje koruptivne radnje. Kao što će skriveno ostati i to koliko je takav pristanak koštao, te u kojoj je valuti (ekonomskoj, socijalnoj, političkoj, bezbednosnoj) plaćeno (hinjeno?) neznanje ili nedelanje glavnog moćnika.

Početna lista bezbednosnih šteta

Nije (nam) poznato da je iko do sad uspeo da stvori postupke i alatke za precizno otkrivanje i izračunavanje svih šteta koje korupcijom bivaju nanete datoj političkoj zajednici. Ozbiljnom uvidu otud izmiču direktni i indirektni troškovi korupcije, te njena tržišna cena, kao i valuta u kojoj ona biva plaćana. Skrivena ujedno ostaju brojne dobiti koje stižu njeni delatnici. Pouzdano se stoga ne zna koliko je korupcija svojstvena datom društvu, te ko sve u njoj, kada i kako učestvuje. To u istoj meri važi kako za takozvanu nisku, tako i za visoku korupciju. Ovo tim više, što one jedna drugu, mada posredovano, neprestano proizvode i podstiču. Broj nepoznanica, kao i metodskih teškoća u merenju naglo raste kada se žele otkriti ili proceniti štete od korupcije u državnom delu sektora bezbednosti.

Tom zgodom odmah niče dilema oko toga da li je uopšte moguće izdvojeno izračunavati štetu koja nastaje u ovom sektoru, a da ne budu uračunati njeni spoljašnji izvori, te raznovrsne posledice koje ona ima po datu zajednicu. Ako se pak iz analitičkih razloga ostane u okviru rečenog sektora, slede dodatne nedoumice, počevši od toga kako i po kojim to merilima razvrstati i grupisati razne vrste nastalih šteta. Na stranu to što ih pre toga treba otkriti i valjano dokumentovati. Utom stiže dilema oko toga da li je uopšte moguće iznaći zajedničku jedinicu za merenje obima i vrednosti datih šteta, te za njihovo kasnije upoređivanje i gradiranje. Dilema je tim veća, što se ove štete međusobno veoma razlikuju po sadržaju, vrsti, nosiocima, ceni i posledicama. U paru sa tim ide i dvojba oko izbora etalona spram koga će svaka od šteta, kao i njihov ukupni zbir biti mereni. Jedni će rezultati, naime, biti dobijeni ukoliko zbirne ili pojedinačne štete od korupcije u ovom sektoru budu upoređivane sa onim u civilnom delu zajednice. Nalazi će pak biti znatno drugačiji ako budu međusobno upoređivane štete koje su odvojeno nastale u svakom od aparata državne prinude. Slično se može desiti pri pokušaju da se razluče štete koje u svakom od njih nastaju zbog niske, odnosno visoke, te unutrašnje ili spoljašnje korupcije. Nije, isto tako, svejedno da li će štete biti obračunavane, na primer, za jednu (svaku) budžetsku godinu ili za sve vreme trajanja mandata jedne vlade. Pogotovo ako je reč, kao u slučaju Srbije, o zajednici u koju još uvek hrpimice pristižu razorne posledice ratom razigrane i ukorenjene korupcije. Na stranu dodatne ekonomske i socijalne štete koje su u Srbiji izazvane pljačkaškom privatizacijom, u čijem se pak temelju nalazi(la) golema korupcija u izvedbi članova vladajućih – političkih i partijskih – elita, te njihovih tajkunskih pratilaca.

Ako bude usvojen stav da svaka šteta ipak može biti iskazana nekom sumom novca, onda sledi muka oko toga kako razlučiti i zasebno izračunati sve njene tvoreće – ekonomske, socijalne, političke, moralne itd. – sastojke i/ili posledice. Muka je tim veća, jer se čini da preciznom merenju izmiče bezbednosni naboj svake od tih posledica, te ne može biti valjano izračunata šteta koja je naneta bezbednosti predmetne države i njenih žitelja. Zagonetka otud ostaje to da li Srbija danas trpi, na primer, veće štete zbog sistemske i sistematske korupcije u zdravstvu i obrazovanju ili zbog korupcije u nekom od državnih aparata sile. To zato što nije moguće tačno utvrditi da li bezbednosti Srbije veću štetu u konačnici nanose lakomi profesori i lekari ili pak potkupljeni pojedinci i grupe iz vojske, odnosno iz policije, te iz službi bezbednosti i iz njima nadređenih civilnih ustanova. Jer, oni prvi nepovratno lišavaju sadašnje i pristižuće žitelje Srbije valjanog znanja i zdravlja, dok im ovi drugi već sad umanjuju ličnu i kolektivnu sigurnost, te ugrožavaju ljudska prava. Pri tom, i jedni i drugi arče zamašan deo društveno bogatstva i jedva skrpljenog budžeta.

Dodatnu zavrzlamu stvara to što treba saznati u kojoj meri obim nastalih šteta zavisi od tačke prodora korupcije u državne aparate sile. Razumno je pretpostaviti da veće bezbednosne štete izaziva korupcija koja nadire iz upravljačkog i komandnog ešalona. Mada, ne treba potceniti razorno dejstvo koruptivnog vala, koji u ove aparate ulazi preko najniže rangiranih izvršilaca. Da bi bile popisane i izmerene počinjene štete, trebalo bi povrh toga znati brzinu širenja i dubinu ukorenjivanja korupcije u svakom od ovih aparata. Nije uz to lako utvrditi koliko traje njena inkubacija u vojsci, odnosno u policiji ili u službama bezbednosti. Još je teže otkriti i predvideti u kom to trenutku i pod kojim to uslovima korupcija može da prevlada u ovim aparatima, te da ih onda u sadejstvu sa drugim negativnim činiocima od zaštitnika pretvori u nosioce pretnji po bezbednost države Srbije i njenih podanika. To je tim teže, što je kumulativno dejstvo korupcije u ovim aparatima – kao i njihovim civilnim pandanima, uostalom – po pravilu skriveno, višestruko posredovano, odloženo i dugotrajno. Zato posledice korupcije u državnom delu sektora bezbednosti, a pogotovo one krajnje i najteže, izbijaju na videlo naknadno, kada ih više nije moguće preduprediti ili jednokratnim zahvatima otkloniti. To se po pravilu događa, ne samo u Srbiji, tokom radikalnog zaoštavanja unutrašnje – političke, ekonomske, socijalne i bezbednosne – krize. O tome, uostalom, izravno svedoče ratni udes Druge Jugoslavije, te posvemašnji slom njene vojske, kao i prateća zloupotreba policije i službi bezbednosti.

Pošto predočene dileme nije lako razrešiti, a nepoznanice otkloniti, sledi niz pretpostavki o povezanosti eventualne korupcije u ovdašnjim aparatima sile sa njihovom bezbednosnom učinkovitošću, odnosno sa njihovom sposobnošću da građanima Srbije uredno i u skladu sa zakonom isporučuju dovoljnu količinu lične i kolektivne bezbednosti. Radi toga će glavni oblici korupcije biti uslovno razdvojeni, te grupisani po vrstama štete koje svaki od njih nanosi državnim aparatima sile. Držimo, pri tom, da je za početak analitički opravdano razlikovati materijalne od nematerijalnih šteta. I to uprkos tome što se one sve vreme međusobno prepliću i pretaču jedna u drugu, pa materijalne štete vazda imaju neke nematerijalne posledice, i obrnuto. Pošto su korupcijski repertoar i arsenal, ne samo u Srbiji, načelno ali i konkretno neiscrpni, naredni uvidi će biti ilustrovani samo nekim od koruptivnih postupaka i alatki. Tom će zgodom, riziku uprkos, biti izložene barem početne procene izgleda za rano otkrivanje korupcijskih nedela u rečenom sektoru, te za otklanjanje ili za saniranje nastalih šteta.

Ne bi trebalo, generalno uzev, da bude spora oko bezbednosnih posledica ekonomskih i finansijskih šteta koje može da izazove korupcija u vojsci, odnosno u policiji ili u službama bezbednosti. Najpre zato što ovakva korupcija dovodi do toga da ovi aparati i njihovi pripadnici neće građanima za uloženi, a u

međuvremenu opljačkani, novac isporučiti propisane bezbednosne usluge. To, nadasve, važi za visoku korupciju, jer je tom prilikom na delu izravna pljačka državnog novca i njegovo prelivanje u privatne džepove, bez obzira na to da li ovom zgodom bivaju, na primer, kršene regule o javnim nabavkama ili pak po urednom postupku biva kupovana i gomilana zastarela, neodgovarajuća, pa čak i nepotrebna oprema te oruđa i oružja. Razumno je očekivati da u državi u kojoj postoji vladavina prava, te koja je opremljena postupcima i alatima za delatnu kontrolu nad trošenjem budžetskog novca prostor za visoku korupciju biva veoma sužen. Otud su u takvoj državi moguće štete ograničene, dok počinioци ovakvih dela bivaju znatno lakše otkriveni kao što bez većih poteškoća bivaju izračunate posledice ovakvih šteta po tekuću učinkovitost vojske, odnosno policije ili tajnodelujućih službi, pa time i po trenutnu bezbednost države i njenih podanika. Mnogo je teže, međutim, proračunati dugoročne posledice, pošto je reč o golemim i nepovratnim štetama, čije otklanjanje, povrhu svega, izaziva nove troškove.

Rečeno, međutim, ne važi u potpunosti za nisku korupciju. Tim manje ako je reč o slaboj državi, među koje spada i Srbija. U takvim je slučajevima, takoreći, nemoguće popisati i izračunati sve materijalne štete koje niska korupcija izaziva u bilo kom od rečenih aparata. Novčani iznos ovih šteta najvećma ostaje nepoznat, jer se pare civilnih učesnika direktno i kriomice slivaju u džepove podmićenih službenika. Razložno je zato smatrati da se s rastom zahvaćenosti ovih aparata niskom korupcijom izravno smanjuju šanse građana da na uredan način zadovolje svoje bezbednosne potrebe. To najvećma važi za policiju na koju su svi građani neizbežno upućeni. Treba otud očekivati da sa rastom niske korupcije upravo srazmerno rastu broj i vrsta usluga do kojih građani mogu doći samo potkupljivanjem nekog od službenika ovih aparata. Niska je korupcija, povrhu svega, načelno neiskorenjiva čak i u uređenim državama. Ona otud ne može biti uspešno sprečena niti svedena na podnošljive razmere jednokratnim i izolovanim merama. Da bude teže, ozbiljnoj evidenciji i proceni nadasve izmiču razmere i krajnje posledice nematerijalnih i bezbednosnih šteta, koje nastaju pod dejstvom niske korupcije.

Proračunavanje bezbednosnih i ostalih šteta koje u državnim aparatima sile, ne samo u Srbiji, izaziva socijalna korupcija čini se, takođe, kao nemoguća misija. To stoga što ova vrsta korupcije obitava u zoni koja se u novogovoru zove upravljanje ljudskim resursima, a u starogovoru (partijska) kadrovska politika. A u ovoj zoni, zbog ustrojstva i društvene naravi vojske, policije i službi bezbednosti, te zbog opsega diskrecione moći nadređenih, uvek mogu da zacare proizvoljnost i samovolja. Nema, naime, tog zakona niti na nauci zasnovanog postupka koji će osigurati da u bilo kom od ovih aparata kandidati za posao budu birani, a

zaposlenici razmeštani (školorani, unapređivani itd.) najpre po svojim (stručnim) znanjima i sposobnostima. To posebno važi za društvo, kao što je ovo u Srbiji, u kome su lična odanost (vladajućoj) partiji i vođi ključni preduslovi za socijalnu promociju vlastoželnog pojedinca, te jedino merilo za njegovo penjanje po komandnoj lestvici. Malo stoga ima mesta za sumnju u to da će u momentu kad se na vrhu vojne, policijske ili tajnoslužbujuće piramide nađe vrsni mediokritet, iz njegovog legla početi da izniču buljuci novih čankoliza. Ovi poslednji će onda po istoj mustri u svom okruženju uzgajati sebi odane poslušnike.

Vrlo je zato verovatno to da svaki pripadnik ovih aparata, koji obitava izvan kruga klimoglavih, može u novce da pretoči štete koje trpi zbog toga što mu nisu pod jednakim uslovima, a spram njegovih kvalifikacija i/ili sposobnosti, dostupni svi poslovi i položaji. Razumno je, isto tako, očekivati da će to, pre ili kasnije, umanjiti njegov radni učinak. Kao što je, uostalom, moguće barem grubo izračunati razne koristi koje partijski miljenici i/ili miljenici šefova stižu iz diskreciono im dodeljenih poslova i komandnih pozicija. Da bude još gore, količina pribavljenih dobiti po pravilu nije u pozitivnoj vezi sa njihovim komandnim i radnim učinkom. Tamo gde je to tako, treba očekivati da s rastom broja favorita šefova tendencijski opadaju ukupna bezbednosna delotvornost rečenih aparata, te konkretna učinkovitost svake od njihovih jedinica i ustanova, a napose i većine krajnjih izvršilaca.

Ozbiljnom merenju i računanju potpuno izmiču bezbednosne štete koje u državnim aparatima sile mogu da nastanu zbog moralne korumpiranosti neznanog broja njihovih pripadnika. To zato što su koruptivnom udaru, pored ličnog i profesionalnog morala svakog vojnika, policajca i tajnoslužbujućeg podvižnika, izloženi grupni (kolektivni) i borbeni moral pripadne jedinice i ustanove. Reč je, uz to, o dugotrajnim a nematerijalnim štetama, čiji iznosi nisu prevodivi u sume proćerdanog novca. To ne opovrgava činjenicu da nemoralno delovanje ovih aparata i njihovih pripadnika vazda biva okončano nekakvim, vidnim i merljivim, materijalnim štetama. Nepovratne i neprocenjive pak štete nastaju kada neko od njih zbog manjka ili potpunog odsustva ličnog i profesionalnog morala nasrne na ljudski život i uništi ga.

Lični moral delatnika državnih aparata sile biva obično prvo iznutra načet aktima ekonomske i socijalne korupcije. U istom smeru deluju koruptivni impulsi iz spoljašnjeg okruženja, te izvan njihovog zahvata ne mogu, sve i da hoće, ostati pripadnici vojske, policije i službi bezbednosti. To najvećma važi za društvo, kao što je ovo u Srbiji, u kome je već poremećen sistem osnovnih vrednosti, te je koristoljublje u sprezi sa nemoralom ustoličeno kao vladajući obrazac ponašanja. Dodatni udar ličnom moralu ujedno nanose kreativno tumačenje i odokativna

primena zakona u izvedbi čelnih naredbodavaca. Tim snažniji, jer je to obično samo predigra za njegovo kasnije i zamašno kršenje. U skladu sa tim, stalno raste broj moralnih nedoumica i raskršća na koje u svom radu nailazi svaki krajnji izvršilac. Otud je lični moral neznanog broja njih potkopan i uzdrman, pa je i njihova jedinačna i/ili grupna otpornost na korupciju neizbežno umanjena.

Presudni podsticaji najpre za labavljenje, a potom i za razaranje svih vrsta morala u državnim aparatima sile pristižu iz matičnog društva. Udaru pak dozu unose politička i ideološka zloupotreba vojske, policije i službi bezbednosti. Tom je zgodom ujedno na delu zloupotreba politike u režiji čelnika bezbednosnih elita. To stoga što se ovim aktima, a pod raznim izgovorima – u ime, na primer, zaštite nacije i njenog identiteta, ili demokratije, a ranije i socijalizma; te svoje, jedino prave, vere i njenih kanona, a najposle sopstvenog i tuđeg opstanka, odnosno bezbednosti – opravdava ili čak podstiče masivna i nekažnjiva upotreba državne sile protiv svojih ili tuđih građana. Pri takvom sticaju okolnosti politička korupcija i nemoral iliti odsustvo ikakvog morala postaju jedno drugom ključna pretpostavka, ali i krajnji produkt. Naime, političkim korumpiranjem državnih aparata sile i njihovih pripadnika, bivaju postepeno otklanjane moralne prepreke za njihovu političku zloupotrebu. A kada nestanu i poslednje prepreke, ovi aparati bivaju prepušteni na volju svojim civilnim (partijskim) naredbodavcima. Tokom tog procesa neizbežno stradaju profesionalni i borbeni moral nekorumpiranih delova i pripadnika ovih aparata, dok nastala šteta biva isporučena mesnim i inim žiteljima.

Ništa čudno ako se zna da je niska korupcija uvod u sitan lopovluk, koji pak širom otvara vrata za prodor organizovanog kriminala u, ne samo, državne aparate sile. Organizovanom pak kriminalu uvek prethodi visoka korupcija, koja se obavlja samo uz učestvovanje delova vladajućih elita. Otud visoka korupcija u sektoru bezbednosti jeste uvod u političku zloupotrebu državnih aparata prinude, ali i njena izravna posledica. U predvorju političke i ostale korupcije, pogotovo u postkonfliktnom i postautoritarnom poretku, kakav je ovaj u Srbiji, vazda čuči opasnost od kriminalizacije politike i politizacije kriminala.

Svi predočeni a međusobno povezani koruptivni akti u konačnici nanose matičnom društvu i njegovom sektoru bezbednosti teško otklonjive, nemerljive i skupe štete. Naime, tamo gde su vojska, policija i službe bezbednosti, te njihovi pripadnici prožeti korupcijom, vrhovni naredbodavci ne mogu biti sigurni u to da će njihovi potčinjeni valjano i potpuno izvršiti izdate naloge. U tim se okolnostima pokazuje da nije moguće unapred a pouzdano, bez obzira na korišćene postupke i alatke, izmeriti i oceniti borbeni gotovost i borbeni moral bilo kog od ovih aparata i njihovih jedinica, odnosno pripadnika. Jer, tamo gde gazduje korupcija,

a pogotovo politička, bezbednosni će izvršioc i najvećma delati po meri sopstvenog ćara i interesa. Kao što će, uostalom, operativni i taktićki zahvati svakog od aparata sile biti najvećma izvoćeni po meri potreba i koristi njihovih naredbodavaca. Otud se mesni graćani ne mogu nadati da će im rodna drćžava i njeni aparati sile uredno, na vreme i po dogovorenoj ceni (budćžetu) prigrotoviti odrćživu lićnu i zajednićku bezbednost. To tim manje, jer je korumpirano drućstvo po definiciji nebezbedno.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku
bezbednost.org